

Maanosituslainsäädäntö Suomen maatalouden pienviljelyvaltaistumiseen vaikuttavana tekijänä

Vuoden 1895 maanositusasetuksen synty ja vaikutus

ARVO M. SOININEN

*Helsingin yliopiston talous- ja sosiaalhistorian laitos
Vuorikatu 3 A, 00100 Helsinki 10*

Legislation concerning partition and its effect in the trend towards small-scale farming in Finnish agriculture.

The birth and effect of the 1895 Law on partition.

SOININEN, ARVO M.

Institute of Economical and Social History, University of Helsinki Vuorikatu 3 A, 00100 Helsinki 10

Abstract. The partition of holdings in Finland was severely restricted from the Middle Ages to the end of the 19th century. The restrictions in partition were finally abolished in 1895. The present study aims at explaining the first stages of the 1895 Law and its effect in practice between the years 1896 and 1916. The new law brought about a division of holdings into smaller units, and this procedure took place rapidly. After the 1895 Law had come into force, the number of holdings in Finland doubled in two decades.

Johdanto

Maamme maatalouden pienviljelyvaltaisuuden lähtökohtana on yleensä pidetty v:n 1918 torpparilakiin perustuvaa torppien itsenäistämistä sekä sitä seurannutta asutuslainsäädäntöön perustuvaa uudistilojen muodostamista. Maatilojen vapaaehtoiseen jakamiseen ei ole aikaisemmin kiinnitetty paljoakaan huomiota, vaan se on jäänyt torpparivapautuksen ja asutustoiminnan varjoon.¹ Vasta viime vuosikymmeninä se on tullut asutustoiminnan hiljennyttyä yhä selvemmin esiin eräänä maataloutemme vaikeimmista ongelmista. Maatilojen vapaaehtoinen jakaminen suuressa mittakaavassa ei ole kuitenkaan mikään uusi ilmiö, vaan sen juuret ulottuvat aina 1800-luvun loppupuolelle saakka. Maatalouden yleisten rakennemuutosten lisäksi maanjakolainsäädännön muuttumisella on ollut suuri merkitys maatilojen jakamiselle yhä pienemmiksi ja pienemmiksi tiloiksi.

Maatilojen osittamista oli rajoitettu jo keskiajalta lähtien. Kun verot olivat etupäässä maanomistukseen perustuvia maaveroja, oli valtiovallalle, kruunulle,

ensisijaisen tärkeää, että tilat pysyivät tarpeeksi suurina, niin että ne kykenivät sekä elättämään viljelijänsä että maksamaan veronsa. Tämä ns. itsekanlattavuusperiaate tuotiin esiin jo 1500-luvulla ja v. 1684 tilakoon alimmaisrajaksi määrättiin 1/4 manttaalia.² Tiloja sai jakaa vain halkomalla eli osittamalla ne yhtä suuriin osiin, jotka sisälsivät tasaisesti kaikkia tiluslajeja. Kruunu pyrki estämään erillisten tiluskappaleiden erottamisen tilasta, ja 1670-luvulta alkaen oli voimassa täydellinen tilojen lohkomiskielto. Osittamiseksi tarkennettiin vielä myöhemmin, viimeisen kerran v. 1852, jolloin itsekanlattavuus sai täsmällisen määritelmän.³ Tilan jakaminen pienemmäksi kuin 1/4 manttaalin kokoiseksi edellytti tarkastusta, että »wähinnänsä wiiden täysikaswuisen ja työhön-kykenewän hengen perhehkunta tawallisina wuosina taitaa warmasti saada elätyksensä ja muut tarpeensa» kustakin muodostettavasta osatilasta, sen jälkeen kun »werot kruunulle ja muut ulosteot niinmyös ruoka tarpeelliselle luwulle hewoisia, juhtia ja muita raawaita, ja se wanhan eläke eli syytninki, jolla tila saattaa olla raskautettu, poisotetaan». Vain Viipurin läänissä, jonka kruununtilojen halkomisesta annettiin eri asetus, itsekanlattavuus määriteltiin pinta-alaperusteella siten, että kunkin osatilan tuli käsittää määrätty vähimmäisala kutakin tiluslajeja, peltoa, niittyä ja metsää. Minimipinta-alat voitiin kuitenkin alittaa, jos tilojen asukkailla oli mahdollisuus harjoittaa sivuelinkeinoja.

V:n 1852 halkomisasetuksissa vanhat osittamisrajoitukset saavuttivat huipukohtansa. Vanhan perinnäisen maatalouden aika alkoi kuitenkin olla jo loppullaan eikä osittamisrajoitusten kiristäminen enää ollut ajan oloja vastaavaa. V:n 1852 halkomisasetukset kuuluivat siihen Lars von Haartmanin johtaman äärikonservatiivisen senaatin taloudelliseen lainsäädäntöön, joka pian osoittautui jo syntyessään vanhentuneeksi. Hallitsijanvaihdoksen myötä liberalisoituneissa oloissa tuli pian esiin pyrkimys osittamisrajoitusten lieventämiseen.

1. Maanosituslainsäädännön kehitys 1800-luvun loppupuolella.

Vuosisataisen kehityksen päätökseen saattaneista v:n 1852 osittamisasetuksista ehti kulua vain kymmenen vuotta, kun jo ryhdyttiin puuhaamaan osittamisrajoitusten helpottamista. Maanjakolainsäädännön uudistaminen oli ensi kerran virallisesti esillä ns. tammikuun valiokunnassa v. 1862.⁴ Valtaosa sen jäsenistä vastasi myöntävästi kysymykseen oliko maatilojen osittamista pidettävä yleensä hyödyllisenä ja yli 2/3 katsoi osittamisoikeuden edulliseksi silloisen verotusjärjestelmän vallitessakin. Jopa täysin vapaata tilojen osittamistakin ehdotettiin ja se sai taakseen runsaan kolmanneksen valiokunnan jäsenten äänistä. Vaikka valiokunnan enemmistö pitikin osittamisrajoituksia sinänsä tarpeellisina, oltiin selvästi niiden lieventämisen kannalla. Kehitysuunta kohti vapaampaa maanjakoa ja tilojen osittamista oli alkanut.

Suunnanmuutoksen taustalla oli tilattoman väestön määrän suhteellinen kasvaminen ja sen toimeentulon vaikeutuminen Suomen maatalouden silloisessa kehitysvaiheessa. Osittamislainsäädännön muuttamisella haluttiin sekä estää uutta tilattoman väestön muodostumista että järjestää tilaisuus tilattomille hankkia maata omistukseensa. Myös teollisuuden kehityksessä oli tultu siihen tilanteeseen, ettei kokonaisen itsekanlattavuusehdot täyttävän maatilan

hankkiminen ollut kaikille maaseudun tehdaslaitoksille tarpeen, joten osittamisrajoitukset vaikeuttivat niiden maanhankintaa. Yleensäkin näyttää maan-
tarve muihin kuin maataloudellisiin tarkoituksiin olleen kasvamassa, jolloin pel-
kästään maatalouden edellytykset huomioon ottava maanjakolainsäädäntö
haittaisi tarkoituksenmukaista maanhankintaa.

Maanhankintatarpeen muuttunut luonne näkyi tammikuun valiokunnan
kannan pohjalta laaditussa senaatin esityksessä uudesta osittamissäännöstöstä,
joka annettiin v:n 1863—64 valtiopäiville.⁵ Halkomisedellytysten lieventämi-
sen lisäksi esitys sisälsi kaksi uutta osittamismuotoa, lohkomisen ja palstatilan
erottamisen. Tosin esitys ja sen pohjalta v. 1864 annettu asetus eivät vielä
käyttäneet nimitystä palstatila, vaan tämä sana tuli lakitekstiin vasta v.
1883.⁶

Vanhassa osittamismuodossa, halkomisessa, oli oleellista se, että halkomalla
ositetun tilan jokaisen osan tuli olla yhtä suuri ja sisältää eri tiluslajeja saman
määrän. Tosin osatilojen pinta-alat käytännössä harvoin muodostuivat yhtä-
suuriksi, mutta tiloista pyrittiin saamaan samanarvoisia jyvitysmenetelmää
käyttäen. Samankokoisuuspyrkimyksen takana oli vanhan maataloutemme vil-
jelyjärjestelmä, jossa tilan elinkelpoisuus edellytti, että siihen kuului peltoa,
niittyä, laidunta ja metsää likimain määrättyssä suhteessa. Osatilan tuli lisäksi
olla itsekannattava eli kyettävä v:n 1852 asetuksen mukaan elättämään viisi
täysikasvuista henkilöä ja lisäksi maksamaan veronsa. Nämä halkomisedelly-
tykset säilytettiin muuttumattomina senaatin v. 1863—64 valtiopäiville anta-
massa esityksessä.⁷

Lohkomisen täytöntöönnotto merkitsi luopumista osatilojen samankokoisuus-
vaatimuksesta. Lohkotilan ei tarvinnut olla samansuuruinen kantatilansa ja
muiden samasta tilasta lohkotujen tilojen kanssa. Sen oli kuitenkin täytettävä
sama itsekannattavuusehto kuin halkomalla muodostettujen tilojen.

Sekä halkomalla että lohkomalla muodostetut tilat olivat täysin itsenäisiä
ja saivat oman manttaalilukunsa, jonka mukaan verot maksettiin. Sen sijaan
kolmatta osittamismenettelyä eli erottamista käyttäen muodostettu tila, joka
myöhemmin sai nimen palstatila, ei saanut omaa manttaalilukua, vaan sen oli
maksettava osuutensa maaverosta ns. palkintoveron muodossa kantatilalle.
Palstatilan kohdalla luovuttiin vielä itsekannattavuusperiaatteestakin ja sen
koko määriteltiin pinta-alaperusteella. Lakiesityksen mukaan sen tuli käsittää
vähintään neljä tynnyrialaa (n. 2 ha) maata, mutta kaupunkien läheisyydessä
ja saaristossa saatiin muodostaa pienempiäkin tällaisia palstatiloja, samoin jos
tila muodostettiin teollisuuslaitoksen tarvetta varten.

Kun lakiehdotus tuotiin vv. 1863—64 valtiopäiville laki- ja talousvaliokunta
totesi ehdotettujen toimenpiteiden merkitsevän maanjaossa vuosisataisten pe-
riaatteiden syrjäyttämistä.⁸ Pääpainon uudistuksessa katsottiin olevan maan
erottamisessa eli palstatilojen muodostamisessa. Palstatiloista kaavailtiin sekä
valiokunnassa että säädyissä käydyssä keskustelussa tilattomalle väestölle
asuntotiloja, jotka toisaalta tekemällä tilattomista maanomistajia nostaisivat
heidän sosiaalista arvostustaan ja antaisivat pienelläkin viljelysmaallaan toi-
meentulon lisää ja perheelle työtä. Toisaalta taas palstatiloilla maahan kiinni-
tetty työväki takaisi varsinaisten maanviljelystilojen omistajille työvoiman
saannin. Palstatilan merkitystä perheen työllistäjänä korostettiin erityisesti,

koska tilattomalle perheen katsottiin olevan vain rasitus, mutta maanomistajalle huomattava apu. Porvarissäädyssä korostettiin lisäksi palstatilojen merkitystä teollisuuslaitosten maanhankinnassa. Palstatilojen erottaminen sai kaikissa säädyissä yksimielisen myönteisen vastaanoton. Vain joissakin menettelytapakysymyksissä oli vähäisiä erimielisyyksiä.

Lohkomismenettely jäi valtiopäiväkäsittelyssä täysin palstatilojen erottamisen varjoon. Periaatekeskustelua syntyi ainoastaan laki- ja talousvaliokunnassa sekä aatelissäädystä. Laki- ja talousvaliokunnassa talonpoikaissäädyn edustajana ollut tunnettu maatalousmies Pehr Östring pelkäsi lohkomisen johtavan siihen, että kaikilla tiloilla ei tule olemaan riittävästi kaikkia tarpeellisia tiluslajeja, jolloin tilan omistajalla ei ole mahdollisuutta saada tilasta riittävää toimeentuloa. Aatelissäädystä taas lohkomista ei sinänsä vastustettu, mutta väiteltiin lohkomisen luonteesta maanjakomuotona.⁹

Suurinta erimielisyyttä herätti itsekannattavuusperiaate. Senaatin ehdotuksessa oli säilytetty vanha määräys, että tilan oli elätettävä viisi täysikasvuista henkilöä. Laki- ja talousvaliokunta oli ehdottanut rajan alentamista kolmeen henkeen. Vaikka kaikissa säädyissä oli sekä vanhojen määräysten että täysin vapaan osittamisen kannattajia, enemmistö jokaisessa säädyssä kannatti valiokunnan ehdotusta, joka tulikin valtiopäiväpäätökseksi. Senaattikin hyväksyi tämän itsekannattavuusrajan alentamisen, mutta J. W. Snellman vastusti, sitä, koska hänen mielestään maan taloudellinen tila ei ollut niin kehittynyt että pientilalliset voisivat säästyä nälänhädältä ilman valtion apua.¹⁰

Asetus maanosittamisesta annettiin joulukuun 19 p:nä 1864 pääpiirteiltään senaatin esityksen mukaisena.¹¹ Asetus sisälsi määräykset kolmesta osittamismuodosta, halkomisesta, lohkomisesta ja (palstatilojen) erottamisesta. Tilojen halkomisessa ja lohkomisessa oli noudatettava itsekannattavuusperiaatetta, mutta toimeentuloraja alennettiin kolmeen henkeen. Palstatilojen koon alarajaksi tuli esityksen mukainen neljä tynnyrialaa aikaisemmin mainituin poikkeuksin.

Uusien osittamismuotojen, lohkomisen ja palstatilojen erottamisen, käyttö osoittautui seuraavina vuosina varsin vähäiseksi. Tosin tilastojen puutteellisuuden tähden ei ole saatavissa tarkkoja tietoja ajalta 1865—1883, jolloin v:n 1864 asetuksen mukaisia osituksia voitiin suorittaa. Vv. 1877—1883 suoritettiin 365 palstatilan erottamistoimitusta ja lohkomistoimituksia jonkin verran vähemmän.¹² Muodostettujen lohkotilojen määrää on vaikea arvioida, mutta palstatiloja lienee muodostettu näinä vuosina n. 400 eli keskimäärin runsaat 50 tilaa vuodessa Vuotta 1877 aikaisemmasta ajasta on vaikea sanoa mitään, mutta silti tuntuu liioitellulta Y. S. Yrjö-Koskisen 1877 esittämä väite, että »kahteentoista vuoteen ei ole tietääkseni syntynyt mitään muuta palstatilaa, kuin mitä muutamat tehtaat teollisia tarkoituksia varten tai muutamat herrasmiehet huviloiksensa ovat panneet toimeen». Näyttääkin siltä, että nimenomaan palstatilat tuottivat sekä pienen määränsä että laatunsa suhteen pettymyksen niille, jotka olivat toivoneet tämän uuden osittamismuodon helpottavan vaikeaksi käynnyttä tilattoman väestön ongelmaa.

Yrjö-Koskinen, jonka mielestä palstatilojen erottamisen esteenä tilattoman väestön osalta oli ”niiden laillisten temppujen moninaisuus ja kalleus, jotka palstatilan laillistuttamisessa vaaditaan,” teki v. 1877-78 valtiopäivillä aloitteen

palstatilojen erottamissäännösten yksinkertaistamiseksi.¹³ Tuloksena olikin valtiopäiväanomus, että »ryhdyttäisiin sellaisiin toimiin maanpalstoittamisen helpottamiseksi, joiden kautta voidaan vähävaraisemmallekin hankkia tilaisuus helpommin kuin tähän saakka hankkia oma maapala asuttavakseen».

Vuoden 1882 valtiopäiville annettiinkin asiasta esitys ja uusi asetus annettiin v. 1883¹⁴ Erottamismenettelyä yksinkertaistettiin huomattavasti ja palstatilan vähimmäiskoko pudotettiin neljästä tynnyrinalasta 1/3 tynnyrinalaan (n. 2 ha:sta 0.16 ha:iin). Asetukseen sisällytettiin myös eräitä lohkomista helpottavia määräyksiä, mutta lohkotilojen itsekannattavuusrajan ei kajottu.

Sekä v. 1864 että 1883 osittamisasetukset koskivat vain perintöluontoisia tiloja. V. 1886 helpotettiin myös kruununluontoisten tilojen osittamista ulottamalla perintötiloja koskevat säännökset vähäisin muutoksin kruununtiloja koskeviksi.¹⁵

Koko maanmittaus- ja maanjakolainsäädäntö oli 1800-luvun loppupuolelle tultaessa muodostunut niin hajanaiseksi, että sen kodifioimiseksi asetettiin 1880-luvulla ns. prinsiippikomitea, jonka työ valmistui v. 1887. Vaikka osittamislainsäädäntö muodosti vain pienen osan komitean työstä, se hahmotteli kuitenkin osittamisperusteiden uudistamisen suuntaviivoja.¹⁶

Tärkeimmäksi muodostui kysymys itsekannattavuusperiaatteesta. Komitea piti itsekannattavuuden määrittelemistä viranomaisille ylivoimaisena tehtävänä. »Täysin on jo näytetty, kuinka epäluotettavaa on virkakuntien tutkimuksen kautta josko ja milloin yksi tai useampi omistaja saa elatuksensa jonkun tilan puhtaasta tuotosta. Tässä suhteessa, niinkuin yleensä yksityisessä taloudenhoidossa, lienee aina edullisinta jättää päättämisvalta yksityisille, jotka harastuksissaan voivat yksistään asettua sen mukaan miten käytännöllisessä elämässä olot ovat milloinkin vaikuttamassa».¹⁷ Komitea päätyi näin suosittamaan itsekannattavuusperiaatteen poistamista kokonaan. Viranomaisetkin yhtyivät näin jo v. 1862 tammikuun valiokunnassa ensimmäisen kerran esiin-tuotuun itsekannattavuusehdon poistamiseen.

Koko maanmittauslainsäädännön uudistamista ei uskallettu heti ruveta yrittämäänäkään, mutta osittamislainsäädännön uusiminen katsottiin niin kii-reelliseksi, että siitä annettiin esitys jo v:n 1891 valtiopäiville. Sekä lainvalmistelukunnan että senaatin oli tunnustettava, että vanhaa itsekannattavuusperiaatetta ei ollut enää syytä säilyttää. Toisaalta ei kuitenkaan ollut tarvetta sallia muodostettavan kuinka pieniä manttaaliinpantuja tiloja hyvänsä, sillä pienimmät tilat oli käytännöllisintä muodostaa palstatiloiksi, joilla ei ollut omaa manttaalia.

Senaatti kiinnitti erityistä huomiota tilojen verokyvyn säilymiseen. Sekin myönsi itsekannattavuusmääräysten vanhanaikaisuuden, mutta piti tilojen vapaata osittamista niiden veronmaksukyvyn kannalta arveluttavana. Pieniä tiloja voitiin muodostaa sen mielestä vain palstatilamenettelyä käyttäen, jolloin palstatilan palkintovero voitiin määrätä vastaamaan sen osuutta kantatilan veroista ja rasituksista. Senaatti päätti esittää itsenäisen manttaaliinpannun tilan alarajaa sekä pinta-ala että manttaaliinperusteella. Pinta-alarajan tuli samalla olla manttaaliinpannun tilan alaraja ja palstatilan yläaraja. Manttaaliinpannun mukaanottoa perusteltiin lähinnä sillä, että veronkanto kovin pieniltä manttaalin murto-osilta oli suhteettoman hankalaa ja kallista. Pinta-alarajaksi

senaatti esitti 10 ha ja manttaalirajaksi 1/100 manttaalia. Esitys sisälsi myös määräykset uudesta maarekisterijärjestelmästä.¹⁸

Paine vanhoja ankaria osittamisrajoituksia vastaan oli kuitenkin ehtinyt kasvaa jo niin suureksi, että nämä itse asiassa mullistavat osittamisrajoitusten lieventämiset eivät enää riittäneet valtiosäädylle. Jo laki- ja talousvaliokunnan enemmistö vaati täysin rajoittamatonta tilojen osittamisoikeutta. Myös kaikissa säädyissä vapaan osittamisoikeuden kannattajat muodostivat selvän enemmistön.

Laki- ja talousvaliokunta katsoi, että taloudelliset lait määräävät, minkä kokoisiksi maatilat milläkin seudulla muodostuvat. Jos lainsäädäntö pyrki maatilojen kokoa määrittelemään, taloudelliset lait olisivat kuitenkin voimakkaampia. Tästä oli hyvänä osoituksena se, että tähänastisiakin itsekannattavuusehtoja oli aivan yleisesti kierretty. Sovintojakojen avulla oli voitu hallita ja viljellä tiloja, jotka eivät täyttäneet lain määräämiä itsekannattavuusehtoja. Uudenkin lain rajoitusmääräyksiä, etenkin määräystä palstatilojen ylärajasta olisi helppo kiertää. Valiokunnan mielestä kaikki määräykset sekä manttaaliinpantujen tilojen että palstatilojen pinta-alarajoista olivat tarkoitustaan vastaamattomia, ja se päättyi esittämään rajatonta osittamisvapautta.¹⁹

Varsinaisessa valtiopäiväkäsittelyssä enemmistö kaikissa säädyissä yhtyi laki- ja talousvaliokunnan käsityksiin. Sekä 10 ha:n pinta-alarajaa että 1/100 manttaalirajaa pidettiin mielivaltaisena, ja manttaalirajasta huomautettiin, että se oli käytännössä jo monin paikoin alitettu. Kaikissa säädyissä korostettiin voimakkaasti, että vapaa tilojen ositus oli tarpeellista tilattoman väestön asuttamispyrkimyksille.²⁰

Osittamisvapaudella oli myös vastustajia, jotka kuitenkin kaikissa säädyissä jäivät vähemmistöksi. He pelkäsivät, kuten senaattikin, pienien tilojen veronmaksukyvyyn heikkenemistä ja veronkannon hankaloitumista. Näyttää siltä, että osittamisrajoitusten vastustajat olivat huolissaan lähinnä valtion verotuloista eivätkä niinkään pientilallisen toimeentulomahdollisuuksista.

Vain pari valtiopäivämiestä kiinnitti huomiota siihen mahdollisuuteen, että osittamisvapaus voisi johtaa niin pienten tilojen muodostumiseen, että ne eivät kykenisi kunnolla elättämään viljelijäänsä.²¹ Aatelissäädystä maanviljelystoimituskunnan päällikkö, senaattori Georg von Alftan varoitti siitä, että tilat voitaisiin osittamisvapauden vallitessa osittaa niin pieniksi, etteivät ne voisi antaa riittävää toimeentuloa viljelijälleen. Hänelle vastattiin että maanomistajat osaavat kyllä itse arvostella, kuinka pieniksi talonsa jakavat. Liian pieniä taloja ei tarvinnut pelätä muodostettavan.

Ainoan yksityiskohtaisesti perustellun varoituksen tilojen jakamisesta liian pieniin osiin esitti pappissäädystä professori Herman Råbergh. Perustelut ovat erittäin mielenkiintoisia siksi, että myöhempi kehitys on kulkenut Råberghin ennustamaan suuntaan. Hän huomautti siitä, että kun talollinen perii tilan, hänen on lunastettava pois kanssaperillisensä. Tämä on tehtävä usein halkomalla tai lohkomalla tila perillisten kesken, sillä rahvaaseen kuuluvalla maanomistajalla on harvoin riittävästi pääomaa muunlaiseen lunastukseen. Tähän asti talollinen on voinut lunastaa tilan kanssaperillisiltään antamalla näille perintötorppia, jotka lisäksi ovat yleensä olleet velvollisia avustamaan emätilaansa päivätöillä ja täten tehneet mahdolliseksi sen kunnollisen hoidon. Rå-

bergh katsoi tilanteen muuttuvan nyt aivan toiseksi. Kun maanomistaja ottaa tilan haltuunsa, hän tahtoo pitää ne rahat mitä hänellä on, jolloin hänellä on houkutus halkomalla tai lohkomalla tila lunastaa pois kanssaperillisensä. Lunastus tapahtuu täten ilman, että emätilan omistaja voi varmistaa tilan hoidossa tarpeellisen avun saannin. Seurauksena on, että syntyy pieniä tiloja, jotka taas seuraavassa polvessa jaetaan vielä pienemmiksi, kunnes ne eivät kykene elättämään viljelijäänsä. — Råberghin puheenvuoroon ei näytä kiinnitetyn mitään huomiota, sillä se jäi vastausta vaille.

Uutta osittamislakia ei kuitenkaan saatu aikaan v:n 1891 valtiopäivien työn tuloksena. Senaatti piti kiinni näkemyksistään osittamisrajoitusten tarpeellisuudesta ja jätti valtiopäivien päätöksen mukaisen esityksen antamatta. Asia lykkääntyi seuraaville valtiopäiville, joille senaatti antoi uuden esityksen osittamislainsäädännöstä.²²

Keskeisimmäksi kohdaksi uudessa esityksessä muodostui kysymys osittamisrajoituksista, muutoin esitys noudatteli pääpiirteissään edellisillä valtiopäivillä hyväksyttyä esitystä. Senaatti piti kiinni edelleen siitä, että osittamis-oikeutta oli rajoitettava, mutta taipui kompromissina esittämään manttaaliinpannun tilan vähimmäiskoon alentamista pinta-alarajan osalta kymmenestä hehtaarista viiteen hehtaariin.

Valtiopäivillä oli vapaan osittamisen kannatus ennallaan, mutta vaara, että kiireellisenä pidetty uudistus lykkäytyisi edelleen, sai aikaan kompromissihalukkuutta. Laki- ja talousvaliokunnan enemmistö ehdotti täyttä osittamisvapautta vähemmistön esittäessä vastalauseessaan kompromissia, jonka mukaan tilojen vähimmäispinta-ala alennettaisiin viiteen hehtaariin ja manttaaliraja 1/200 manttaaliin. Säädysissä joutuivatkin vastakkain lähinnä valiokunnan ehdotuksen mukainen täysi osittamisvapaus ja vastalauseessa esitetty kompromissiehdotus. Senaatin alkuperäinen ehdotus sai vain harvoja kannattajia.²³

Aatelissäädysissä enemmistö piti jatkuvasti kiinni täydestä osittamisvapaudesta, mutta muissa säädysissä enemmistö asettui kompromissiehdotuksen taakse, tosin suurimmaksi osaksi ilmeisen vastenmielisesti ja vain uudistuksen lykkääntymisen pelossa. Manttaaliraja haluttiin talonpoikaissäädysissä alentaa 1/300 manttaaliin.

Ainoan taloudellisilla syillä perustellun varoituksen tilojen jakamisesta esitti jälleen pappissäädysissä Porvoon hiippakunnan piispaksi siirtynyt Herman Råbergh, joka toisti varoituksensa liian pienten tilojen syntymisestä perinnönjaoissa.²⁴ Kun Råberghin puheenvuorosta kävi ilmi, että hän piti vahingollisena sitä, että pientiloilla oli turvauduttava sivuelinkeinojen harjoittamiseen, sai hän aikaan kiivaan väittelyn siitä, oliko sivuelinkeinojen harjoittaminen maataloudelle vahingollista vai ei. Puheenvuoron ydinsisältöön, siihen että perinnönjako saattaisi pakottaa epätaloudellisiin tilanosittamisiin, ei keskustelussa tälläkään kertaa lainkaan puututtu.

Osittamislainsäädännön käsittelyä sekä v:n 1891 että 1894 valtiopäivillä tarkasteltaessa havaitsee palstatilojen ilmeistä väheksymistä. Osittamisvapauden kannattajat eivät tyytyneet siihen, että pieniä tiloja voitiin muodostaa palstatiloina, vaan vaativat oikeutta tehdä pienistäkin tiloista itsenäisiä manttaaliinpantuja tiloja. Tämä johtui ilmeisesti siitä, että palstatilojen vero-osuus eli ns. palkintovero oli v:n 1864 asetuksen mukaan maksettava kantatilan omista-

jalle. Palstatilallisen katsottiin tällöin olevan riippuvuussuhteessa kantatilan omistajaan ja siten alempiarvoiseksi maanomistajaksi kuin manttaaliinpannun tilan omistaja. Vaikka v:n 1891 valtiopäiville annetussa esityksessä ehdotettiin palstatilan palkintovero maksettavaksi suoraan veronkantoviranomaisille, tämä yksityiskohta laajassa lakiesityksessä tuntuu jääneen huomaamatta eikä se ehtinyt vaikuttaa asenteisiin. Väheksyvä asenne palstatilallisiin näyttää olleen osittamisrajoitusriidan perimmäisenä syynä, sillä senaatin esitysten mukaan aivan pienienkin tilojen muodostaminen olisi ollut mahdollista palstatilamenettelyä käyttäen.

Osittamisrajoitusriita päättyi kompromissiin, jonka mukaan itsenäisen manttaaliinpannun tilan vähimmäiskooksi määrättiin viisi hehtaaria ja 1/300 manttaalia ja tämän mukainen asetus annettiin kesäkuun 12 p:nä 1895,²⁵ Palstatilan enimmäiskooksi säädettiin 10 ha, mutta vähimmäiskokoa ei määrätty. Palstatilan erottamisen jälkeenkin sen kantatilalla tuli olla manttaaliinpannulle tilalle määrätty vähimmäiskoko.

V:n 1895 asetus teki osittamisen käytännössä lähes kokonaan vapaaksi. Kokonaispinta-alaltaan 5 ha:n tila oli jo kovin pieni maanviljelystilaksi. Sitäpaitsi pienempiäkin tiloja voitiin muodostaa palstatiloina. Maataloudelle lakiuudistus merkitsi äkillistä siirtymistä ankarasti rajoitetusta osittamisesta käytännöllisesti katsoen täysin vapaaseen osittamiseen.

V:n 1895 maanositusasetus oli voimassa vuoteen 1916, jolloin maanmittauslainsäädännön kokonaisuudistuksen yhteydessä osittamisrajoitukset poistettiin halkomalla ja lohkomalla muodostettujen tilojen osalta kokonaan. Vain palstatilan kantatila jäi rajoitusten alaiseksi. Muodollisesti osittaminen tuli täysin vapaaksi vasta v. 1926, jolloin palstatilat maaveron v. 1924 tapahtuneen poistamisen jälkeen olivat tulleet maanluontona tarpeettomiksi ja muutettiin lohkotiloiksi.²⁶

2. Maanositustilastot ja niiden käyttökelpoisuus

V:n 1895 maanosittamisasetuksen vaikutuksia on tutkittu ajalta 1896—1916, jolloin asetus oli muutoksitta voimassa. Oleellisia muutoksia tapahtui tosin vasta v. 1918, jolloin torpparivapautuslaki antoi mahdollisuuden valtiovallan toimesta tehtyihin ja maanomistajan tahdosta riippumattomiin osituksiin, mutta jo v. 1917 on levottomien aikojen aiheuttamien häiriöiden vuoksi jätetty tutkimuksen ulkopuolelle. Vanhan lainsäädännön ajasta on vertailukohteena otettu mukaan ajanjakso 1885—1895, sillä v. 1885 varhaisemmalta ajalta ei ole saatavissa riittävästi vertailukelpoisia tietoja.

Tutkimus perustuu maanmittaushallituksen vuosikertomustilastoon, jota monipuolistettiin ja alettiin julkaista painettuna v. 1885.²⁷ Tässä tilastossa on tietoja vain tilojen kokonaispinta-aloista, mutta ei eri tiluslajien alasta, joten tiloja ei maataloustilaston tapaan voi jaotella viljellyn maan pinta-alojen mukaan. Samoin ei tehdä eroja eri tarkoituksiin käytettyjen tilojen välillä, mutta käytännössä olivat tähän aikaan kaikki halotut tilat ja melkein kaikki lohkotutkin tilat maataloutta harjoittavia tiloja. Muihin kuin maataloudellisiin tarkoituksiin käytetyt tilat muodostettiin pääasiassa palstatiloina, joskin palsta-

tilojen joukossa oli myös pieniä maanviljelystiloja. Tilaston avulla voi seurata tilojen lukumäärän ja ositettujen tilojen kokonaispinta-alojen kehitystä.

Maanmittaushallituksen vuosikertomustilastojen laatimistapa on 1860-luvulta 1920-luvulle muuttunut kolmasti, mikä vaikeuttaa pitkien aikasarjojen laatimista. Jakotoimituksissa muodostettujen uusien tilojen osalta tiedot ovat epätäydellisiä aina vuoteen 1908 saakka. Vaikka lohkomisesta ja palstatilan erottamisesta säädettiin jo v. 1864, nämä uudet jakomuodot tulevat vuosikertomustilastoihin vasta v. 1885. Tämänkin jälkeen tilastoista puuttuvat isojaon ja sen järjestelyjen yhteydessä muodostetut uudet tilat. Halkomisen ja lohkomisenkin osalta uusien tilojen määrää ei suoraan ilmoiteta, mutta se on lasketavissa toimituksissa mukana olleiden tilojen ja muodostettujen tilojen erotuksena. Vuodesta 1909 ilmoitetaan tilaluvun lisääntyminen ja tietoja on saatavissa kaikista uusista tiloista, myös isojaon ja sen järjestelyn yhteydessä muodostetuista.

Isojaon ja sen järjestelyn yhteydessä ositetut tilat muodostavat kuitenkin niin suuren osan eräiden läänien halotuista ja lohkotuista tiloista, että tilaluvun kehityksestä saa vääristyneen kuvan, jos nämä puuttuvat. Tämä koskee etenkin Vaasan lääniä, jossa n. 2/3 uusista tiloista on muodostettu isojaon järjestelyn yhteydessä. Myös Uudenmaan, Turun ja Porin, Hämeen ja Oulun lääneissä vinoutuvat uusien tilojen muodostamista koskevat luvut, jos isojaossa ja sen järjestelyissä muodostetut tilat jäävät pois. Viipurin läänin osalta tilanne jää epäselväksi, mutta mahdollista on että lahjoitusmaiden isojakojen yhteydessä muodostettiin v. 1886—1897 uusia tiloja tilastollisesti merkittävässä määrässä.

Tämä pakottaa yrittämään vv. 1885—1908 isojaon ja sen järjestelyn yhteydessä muodostettujen uusien tilojen lukumäärän arvioimista. Tällöin on ollut pakko lähteä olettamuksesta, että jakotoimituksissa on ennen v. 1909 muodostettu suhteellisesti yhtä paljon uusia tiloja kuin vv. 1909—16. Uusien tilojen suhteellinen osuus on laskettu lääneittäin prosentteina kaikista jakotoimituksessa olleista tiloista. Täten on saatu seuraavat suhdeluvut, joiden mukaan uusien tilojen lukumäärä on isojaon ja sen järjestelyjen osalta arvioitu:

Uudenmaan lääni	9.2 %
Turun ja Porin lääni	9.5 %
Hämeen lääni	2.7 %
Vaasan lääni	49.5 %
Oulun lääni	32.9 %

Kun Vaasan ja Oulun lääneissä erillisiä halkomis- ja lohkomistoimituksia suoritettiin — kuten taulukosta 3 ilmenee — suhteellisen vähän, on isojaon ja sen järjestelyjen yhteydessä ositetuja tiloja koskevilla arvioluvuilla suuri merkitys tilaluvun kehitystä tarkasteltaessa. Toisaalta on kuitenkin muistettava, että arviolukujen tarkkuus vähenee taaksepäin mentäessä. Vanhan lainsäädännön valitessa ennen v. 1895 osittamisrajoitukset pakostakin vähensivät halkomisten määrää v:n 1909 jälkeiseen aikaan verrattuna, joten vv. 1885—95 arvioluvut ovat todennäköisesti liian suuria.

Taulukossa 1 on esitetty tilojen määrän lisääntyminen koko Suomessa vv. 1885—1895 ja 1896—1916 maanmittaushallituksen vuosikertomustilaston mukaan. Sarakkeessa 5 esitetyt luvut isojaossa ja sen järjestelyissä muodostetuista

tiloista ovat vuoteen 1908 saakka arviolukuja. Täten myös summasarakkeissa 6 ja 8 esitetyt luvut sisältävät nämä arvioluvut, joten ositettujen tilojen kokonaismääriä esittävät luvut ovat jossain määrin epätarkkoja aina vuoteen 1908 saakka. Luvuissa on virhetekijöitä kumpaankin suuntaan. 1800-luvun puolella Länsi-Suomen tilaluvut ovat liian suuria, Viipurin läänin liian pieniä. 1900-luvun alkuvuosien kohdalla on mahdollisten virheiden suuntaa vaikea määrittellä. Vv. 1909—1916 maanmittaushallituksen vuosikertomustilastoa voidaan pitää täydellisenä ja siitä saatuja lukuja tarkkoina.

Maanjakojen suhteen Suomi jakaantui tähän aikaan kahteen erilaiseen alueeseen, joista toisen muodosti Viipurin lääni yksinään ja toisen koko muu Suomi. Viipurin läänin maanjako-olot poikkesivat koko Venäjän vallan ajan muusta Suomesta, vasta 1900-luvun alussa on havaittavissa jonkinverran tasoittumista. Tilojen osittamista tapahtui 1800-luvun jälkipuolella Viipurin läänissä suhteellisesti paljon enemmän kuin muualla Suomessa, niin paljon että ne vaikuttavat varsin voimakkaasti koko maan lukuihin ja osittamistoiminnan kehityksestä saadaan kuvaan. Sen tähden taulukossa 2 on verrattu Viipurin läänin lukuja koko muun Suomen lukuihin. Taulukosta käy ilmi, että Viipurin läänissä ositettiin joinakin vuosina jopa enemmän tiloja kuin koko muussa Suomessa yhteensä.

Viipurin läänin erikoiset maanjako-olot periytyvät ajalta 1721—1811, jolloin lääni Vanhana Suomena oli välittömästi Venäjän hallinnon alaisena. Ruotsin puoleisen Suomen osittamisrajoituksia ei noudatettu ja suurkaupungiksi kasvavan Pietarin läheisyys vaikutti maanjaon taloudellisiin edellytyksiin tehden pientenkin tilojen muodostamisen mahdolliseksi. Kun alue Viipurin lääninä v. 1812 yhdistettiin muuhun Suomeen, oli muun Suomen maanjakolainsäädännön soveltaminen sellaisenaan mahdotonta. Viipurin läänin lainsäädännöllinen erikoisasema säilyi kaikista yhtenäistämisyrittämisistä huolimatta 1800-luvun lopulle saakka.

Tilojen osittamisten suuri määrä Viipurin läänissä 1800-luvun loppupuolella johtui suurelta osalta vuosisadan alkupuolen isojakojen ja verollepanojen suorittamistavasta.²⁸ V. 1828 määrättiin, että isojako oli toimitettava vain kokonaisten maakirjatalojen eikä talonosien kesken. Kun talot oli ehditty jo ennen isojaon alkua yleensä jakaa osakkaiden kesken hyvinkin moneen osaan, maakirjatalosta muodostui itse asiassa jakokunta, jonka rajat muita maakirjataloja vastaan käytiin ja tilukset koottiin yhtenäisemmiksi alueiksi, mutta jonka sisäiset jako-olot jäivät täysin järjestämättä.

Maakirjatalojen osakkaiden keskeiset jako-olot voitiin järjestää erillisillä halkomistoimituksilla sen jälkeen, kun v. 1852 oli annettu asetus kruununtilojen halkomisesta Viipurin läänissä. Isojako oli siis käytännössä saatettava loppuun erillisillä halkomistoimituksilla, ja kun aloitteen piti tulla maanomistajien taholta, on luonnollista, että halkomistoimitusten määrä oli Viipurin läänissä suhteellisesti suurempi kuin muualla Suomessa. Vaikka Viipurin läänissä käytettiinkin runsaassa määrin v:n 1852 asetuksen myöntämää harkinnanvaraista poikkeusoikeutta tilojen vähimmäiskokorajoituksista, merkitsi v:n 1895 asetus kuitenkin halkomisehtojen lievennystä, mikä oli omiaan pitämään edelleenkin halkomisten määrän runsaana.

Lahjoitusmaiden lunastaminen toi vielä uuden piirteen Viipurin läänin maanositukseen. Isojako voitiin toimittaa vasta lunastamisen jälkeen ja se

suoritettiin aluksi vanhaan tapaan maakirjataloittain, jolloin talot oli heti jaon jälkeen halottava. Vasta v:sta 1886 tehtiin mahdolliseksi halkominen isojaon yhteydessä. Vanhimmat lahjoitusmaiden isojaot lisäsivät täten tuntuvasti erillisten halkomistoimitusten määrää.²⁹ — Palstatilojenkin osalta Viipurin lääni muodosti 1800-luvun lopulta saakka muusta Suomesta selvästi poikkeavan alueen Karjalan Kannakselle syntyneen voimakkaan venäläisen huvila-asutuksen tähden.

Alueellisia eroja maan eri osien välillä on pyritty esittämään tarkemmin taulukossa 3. Maanmittaushallituksen vuosikertomustilaston rakenteesta johtuen luvut on ollut esitettävä lääneittäin. Vasta v:sta 1909 olisi ollut mahdollista lähteä talousalueittaiseen analyysiin. Kun kaikki vertailumahdollisuudet v:n 1895 osittamislainsäädäntöä vanhempaan aikaan puuttuvat, ei tätä ole tehty. Suurempaa haittaa koituu vain maatalousrakenteeltaan heterogeenisten Vaasan ja Oulun läänien kohdalla. Kuitenkin on havaittavissa, että näiden läänien osittamistoimitukset painottuvat selvästi Pohjanmaahan, koska asutuksen painopiste oli läänien läntisissä osissa. Lapissa ei osittamisia voitu juuri suorittaa isojaon keskeneräisyyden vuoksi.

Tilastoa tarkasteltaessa on otettava huomioon, että maanmittaushallituksen vuosikertomustilaston tiedot koskevat aina ao. vuonna päättyneiksi merkityjä toimituksia ja että v:sta 1896 alkaen toimitus katsottiin päättyneeksi vasta, kun osittamisessa syntyneet tilat oli merkitty maarekisteriin.³⁰ Maanomistajan kannalta tärkein vaihe, tilusmittaus ja pyykitys, oli tapahtunut jo aikaisemmin, joten uutta tilaa oli voitu ryhtyä viljelemään ja rakentamaan jo ennen toimituksen virallista päättymistä. Varsinkin isojaot ja niiden järjestelyt olivat niin pitkäaikaisia toimituksia, että niiden yhteydessä ositettuja uusia tiloja oli keritty asua ja viljellä usein jo monta vuotta ennen toimituksen päättymistä. Erilliset halkomis- ja lohkomistoimituksetkin kestivät yleensä vähintään pari kolme vuotta ennen kuin tila merkittiin maarekisteriin ja sisällytettiin maanmittaushallituksen vuosikertomustilastoon uutena tilana. Tämä viive on otettava huomioon etenkin silloin, kun tarkastellaan maanomistusolojen muutoksia ja pyritään etsimään niihin vaikuttaneita syitä.

Maatalouden kannalta osittamistoimintaa tarkasteltaessa taas voidaan todeta, että ko. aikakaudella olivat vielä kaikki halkomalla ja lähes kaikki lohkomalla muodostetut tilat maanviljelystiloja. Muihin kun maataloudellisiin tarkoituksiin käytettäväksi aiotut tilat muodostettiin yleensä palstatilan erottamisenentelyä käyttäen. Palstatiloja näyttää kuitenkin muodostetun myös maanviljelystiloiksi. Ennen v. 1895 ei palstatilan koolla ollut ylärajaa, eikä senkään jälkeen tällöin säädettyä ylärajaa noudatettu. Aina v:een 1908 saakka vuosikertomustilastoissa oli erilliset sarakkeet 10—25 ha:n ja yli 25 ha:n sekä v:sta 1909 yli 10 ha:n palstatiloille eivätkä nämä sarakkeet olleet minään vuonna tyhjät. Palstatilaluetteloista voi todeta ainakin osan näistä ylisuurista palstatiloista olleen maanviljelystiloja. Eräissä tapauksissa oli selvästi kyseessä torparille myydyin torpan erottamisesta palstatilaksi. Vaikka palstatiloja muodostettiinkin hyvin erilaisiin, ja suuressa määrin muihin kuin maataloudellisiin tarkoituksiin, on katsottu aiheelliseksi ottaa ne mukaan tämän tutkimuksen tilastotaulukoihin, koska joukossa on myös varsinaisia viljelystiloja.

3. Osittamistoiminnan vilkastuminen v:n 1895 jälkeen.

Tilojen osittaminen oli ennen v:n 1895 lainsäädäntöuudistusta vähäistä. Jaettujen tilojen lukumäärä jäi vuosittain selvästi alle tuhannen tilan (taulukko 1). Käytännössä tosin suoritettiin lisäksi epävirallisia sovintojakoja talon osakkaiden kesken, mutta tällaisen jakotoiminnan määrästä ei luonnollisesti ole saatavissa mitään lukuja. Toisaalta noin puolet, eräinä vuosina jopa yli puolet, virallisista osittamistoimituksista suoritettiin Viipurin läänissä, missä — kuten aikaisemmin on mainittu — oli useimmiten kysymys asiallisesti keskenjääneen isojaon täydentämisestä erillisillä halkomistoimituksilla. Tällaisissa täydennys-halkomisissa ei itse asiassa useinkaan muodostettu kokonaan uusia tiloja, vaan ainoastaan laillistettiin aikaisemmin tapahtuneettosiasialliset jaot. Tästä syystä todellista tilannetta osittamistoiminnassa ennen v:n 1895 lainsäädäntöä kuvastavat parhaiten ne taulukossa 2 olevat »muun Suomen» luvut, joissa ei ole mukana Viipurin lääniä.

Kun uusi vapaampi jakolainsäädäntö tuli voimaan v:n 1896 alusta, eivät sen vaikutukset heti näkyneet pääasiassa aikaisemmin selostetuista maanmittaus-teknisistä viivetekijöistä johtuen. Viivetekijät huomioonottaen voi todeta, että uusi osittamislainsäädäntö lisäsi kohta osittamistoimintaa. Manttaaliinpantujen uusien tilojen määrä ylitti 1000 tilan rajan ensimmäisen kerran v. 1898 ja 2000 tilan raja ylitettiin jo neljä vuotta myöhemmin v. 1902, mikäli arviot isojakojen ja niiden järjestelyjen yhteydessä ositetuista tiloista pitävät paikkansa. Joka tapauksessa v. 1903 ylitettiin 2000 tilan vuotuinen raja erillistoimitustenkin osalta. Vastaavat rajavuodet olivat 3000 uuden tilan kohdalla 1906 ja 1907. V. 1909, josta tiedot ovat jo täydelliset, muodostettiin ensimmäisen kerran yli 4000 uutta tilaa, seuraavana vuonna eli 1910 yli 5000 uutta tilaa. Uusien tilojen muodostamisvauhti kiihtyi aina vuoteen 1912 saakka, jolloin niitä syntyi kaikkiaan 6786 tilaa. Sen jälkeen tilanne jonkin verran tasaantui, mutta vuosittain muodostettujen uusien tilojen määrä pysyi edelleenkin korkeana, vaihdellen vuosittain 5300 ja 6600 tilan välillä.

Osittamistoiminnan lisääntyminen ei luonnollisestikaan ollut tasaista, vaan maanmittaustoimitusten erilainen kestoaika ja siihen vaikuttaneet tekniset syyt jo sinänsä aiheuttivat tuntuvia vuosittaisia vaihteluita valmistuneiden toimitusten määrässä. Silti voi havaita sellaistaikin sysäyksittäistä lisäystä osittamisten määrässä, jonka selittämiseksi eivät pelkät tekniset tekijät riitä. Heti vuosisadan vaihteen jälkeen tapahtui uusien tilojen määrässä voimakas lisäys, joka selvimmin näkyy Turun ja Porin läänissä (vrt. taulukko 3). Samoin 1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen loppuvuosina voidaan todeta toinen voimakas lisäys uusien tilojen muodostamisessa, nytkin selvimmin Turun ja Porin läänissä, mutta varsin selvästi myös Hämeen läänissä. Kolmas voimakas lisäys voidaan havaita vv. 1911—12, ja jälleen selvimmin Turun ja Porin läänissä. Sen sijaan Itä-Suomessa, Mikkelin ja Kuopion lääneissä kehitys oli paljon tasaisempaa — Viipurin lääniähän on aikaisemmin mainituista syistä vaikea suoraan verrata muuhun Suomeen, mutta yhtä voimakkaita sysäyksittäisiä muutoksia kuin Lounais-Suomessa ei sielläkään voi havaita. Vaasan läänille taas oli ominaista uusien tilojen lisääntymisen vuosittainen epätasaisuus, mutta siitä huoli-

matta on sielläkin havaittavissa uusien tilojen muodostamisen äkillinen kasvu vv. 1911—12, joka jäi pysyväksi aikakauden loppuun saakka. Myös Oulun läänissä olivat vuotuiset vaihtelut uusien tilojen muodostamisessa suuret, mutta voimakkein lisäys ajoittuu siellä aivan aikakauden loppuun, vuosille 1915 ja 1916.

Vaasan ja Oulun lääneissä kehityksen epätasaisuus johtuu selvästi maanmittauslainsäädännöstä ja sen soveltamisesta. Näiden läänien osalta on kysymyksessä lähinnä osittamisten kytkeytymisestä isojakoihin ja niiden järjestylihin. Vaasan läänissä, jossa isojaon järjestelyjen tarve oli suurin, toimitettiin vuosisadan vaihteen tienoilla useita suurimittaisia järjestelytoimituksia, joiden kesto-aika muodostui väkisininkin pitkäksi. Järjestelyjen yhteydessä suoritettiin runsaasti tilojen osittamisia, joten järjestelytoimituksen valmistuminen toi aina kerralla suuren joukon uusia tiloja osittamistilastoon. Esim. v. 1909 merkittiin osittamistilastoon Laihian ja Jurvan kauan kestäneen suuren isojaonjärjestelyn yhteydessä muodostetut 470 uutta tilaa, minkä johdosta uusien tilojen määrä Vaasan läänissä muodostui mainittuna vuonna poikkeuksellisen suureksi.³¹

Oulun läänissä taas isojako oli vielä läänin koillis- ja pohjoisosissa pahasti kesken eikä osittamisia voitu näillä alueilla suorittaa, sillä sekä halkominen että lohkominen edellyttivät aikaisempaa tai samanaikaista isojakoa. Osittamistoiminta keskittyi lähinnä läänin etelä- ja länsiosiin. Varsin huomattava merkitys osittamistoiminnan vilkastuttajana oli Länsipohjan pitäjissä 1900-luvun alussa toimitetulla isojaon järjestelyllä, jossa valtion metsistä annettiin lisää metsämaata isojaossa liian vähän metsää saaneille taloille. Tämä teki mahdolliseksi tilojen jakamisen ja selittää osittamistoiminnan vilkkautumisen 1910-luvun puolivälissä.³²

Lounais-Suomessa ei uusien tilojen muodostamisen sysäyksellistä lisääntymistä voi selittää maanmittauslainsäädännön vaikutuksista käsin. Sen sijaan maanmittaustekninen viive huomioonottaen uusien tilojen muodostamisen lisääntyminen sopii ajallisesti hyvin yhteen torpparilainsäädännön kehittymisen kanssa.³³ Kun torppareita oli eniten Turun ja Porin läänissä, sitten Hämeen ja Uudenmaan lääneissä ja osittamisen sysäyksittäisen lisääntymisen voimakkuus asettuu samaan järjestykseen, näyttää siltä, että torpparilainsäädännön tiukentuminen olisi vaikuttanut tilojen osittamisen lisääntymiseen. Mitään varmoja johtopäätöksiä ei pelkän osittamistilaston perusteella voi luonnollisestikaan vetää, vaikka ajallinen yhteys torpparilainsäädännön sekä Etelä- ja Lounais-Suomen torppariläänien tilojen osittamistoiminnan vilkastumisen välillä onkin silmiinpistävä maanmittaustekninen viive huomioonottaen.

Vaikka osittamisten määrässä voi havaita suuria sekä vuosittaisia että alueellisia muutoksia, kehityssuunta oli kuitenkin selvä. Osittamisten määrä lisääntyi v:n 1895 osittamislainsäädännön kahtena ensimmäisenä vuosikymmenenä moninkertaiseksi. Kun vanhan lainsäädännön viimeisenä vuosikymmenenä 1886—1895 muodostettiin kaikkiaan n. 7000 uutta manttaaliinpantua tilaa, oli vastaava luku uuden osittamislainsäädännön ensimmäisenä vuosikymmenenä 1896—1905 jo n. 17 500 uutta tilaa ja toisena vuosikymmenenä 1906—1915 yli 48 000 uutta tilaa. Kun tutkittavalla aikakaudella vain harvoja manttaaliinpantuja tiloja käytettiin muihin kuin maataloudellisiin tarkoituksiin, merkitsi tämä kehitys itsenäisten maataloustilojen erittäin suurta lisääntymistä.

Tosin tilojen määrän kasvu ei merkinnyt välttämättä samansuuruista lisäystä itsenäisten viljelmien määrässä. Kaksi tai useampiakin tiloja voitiin yhdistää samaksi viljelmäksi, jos niillä oli sama omistaja, tarvitsematta silti yhdistää tiloja samaksi tilaksi.³⁴ Kun tilojen yhdistämisoikeus oli käytössä olevan maarekisteritekniiikan tähden erittäin rajoitettua eikä yhdistämisestä yleensä ollut maanomistajalle sanottavaa hyötyä, ei tiloja juuri pyrittykään virallisesti yhdistämään. Epävirallisesta tilojen yhdistämisestä ei ole suoranaisia tietoja, mutta siitä voidaan tehdä joitain päätelmiä v. 1901 tilattoman väestön alakomitean keräämien ja vv. 1910 ja 1920 maataloustiedustelujen viljelmälukutietojen perusteella.³⁵ Luvut viittaavat siihen, itsenäisten viljelmien lukumäärä lisääntyi tuntuvasti hitaammin kuin tilojen määrä. Vv. 1901—1910 tilaluku (palstatiloja lukuunottamatta) lisääntyi n. 28 000 uudella tilalla, mutta itsenäisten viljelmien luku vain n. 15 000 uudella viljelmällä. Viljelmäluku lisääntyi huomattavasti hitaammin kuin tilaluku. On kuitenkin muistettava, että tilan halkominen tai lohkominen merkitsi lähes aina uusien viljelmien syntymistä. Toisaalta kuitenkin tapahtui vanhojen viljelmien yhdistämistä sekä itsenäisten viljelmien vähenemistä tilankauppojen yhteydessä. Varsinkin puutavarayhtiöiden ostamat itsenäisen viljelmän muodostaneet tilat muuttuivat joko vuokraviljelmiksi tai niitä lakattiin kokonaan viljelemästä. Tilaluvun kasvu ja viljelmäluvun kasvu ovat jossain määrin eri asia.

Palstatilojen lisääntyminen oli suhteellisesti vielä voimakkaampaa kuin manttaaliinpantujen tilojen, mutta kun nämä tilat muodostettiin lähinnä muihin kuin maataloudellisiin tarkoituksiin, kehityksessä näkyy ensi sijassa maan käyttötarpeen muuttuminen. Varsin selvästi tämä näkyy 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä, jolloin huvila-asutus — varsinkin venäläinen huvila-asutus Karjalan kannaksella — ja omakotiasutuksen muodostuminen suurimpien kaupunkien ympäristöön eli esikaupunkiasutus — varsinkin Helsingin ympäristössä — lisäsivät voimakkaasti palstatilojen määrää. Varsinaisella maaseudulla, jossa palstatiloja erotettiin myös maatalousväestölle ja niiden käyttö liittyi tavalla tai toisella maatalouteen, kehitys oli huomattavasti hitaampaa ja tasaisempaa.

Vaikka palstatiloista tuli yhä selvemmin muihin kuin maataloudellisiin tarkoituksiin muodostettuja tiloja, voi silti sanoa, että pääpaino osittamistoiminnassa pysyi kuitenkin maatalouden harjoittamista varten muodostetuissa tiloissa. Uusien palstatilojen lukumäärä oli vv. 1907 ja 1908 lukuunottamatta koko ajan pienempi kuin halkomalla ja lohkomalla muodostettujen manttaaliinpantujen tilojen.

4. Suomen kokonaistilaluvun kasvu 1896—1916

Uusien tilojen määrän saa verraten tarkasti selville maanmittaushallituksen vuosikertomustilaston perusteella, joskin isojakojen ja niiden järjestelyjen yhteydessä muodostettuja uusia tiloja koskevien tietojen vaillinaisuus vuoteen 1908 muodostaakin pienen epävarmuustekijän. Sen sijaan on paljon vaikeampaa muodostaa kuvaa tilaluvun suhteellisesta kasvusta, sillä tiedot tutkittavan aikakauden kokonaistilaluvusta ovat perin hatarat ja tarjoavat varsin heikon lähtökohdan.

Kokonaistilalukua Suomessa on yritetty selvittää 1800-luvulta lähtien eri perustein. 1800-luvulla laskelmat perustuivat savu-nimiseen veroyksikköön, jonka katsottiin osoittavan viljelmien määrän, talonsavujen itsenäisten tilojen ja torpansavujen talonosan vuokratiljelmien määrän. Tilattoman väestön alakomitean v. 1901 suorittamat vertailut ovat kuitenkin osoittaneet tulokset epätarkoiksi. Alakomitea pyrki selvittämään sekä tilaluvun että viljelmäluvun v. 1901 mahdollisimman tarkasti. Samana vuonna laski myös maanmittaushallitus tilaluvun valmistumassa olevan maarekisterin perusteella.³⁶ Myöhemmin tutkittavalla aikakaudella ei laskelmia kokonaistilaluvusta enää tehty.

V:n 1901 selvitysten luulisi luovan vankan pohjan kokonaistilaluvun kehityksen selvittämiseksi, mutta nämä kaksi tilastoa päätyvät suorastaan hämmentävän erilaisiin tuloksiin. Kokonaistilaluvun ero on peräti n. 10 prosentin suuruusluokkaa. Tilattoman väestön alakomitea sai Suomen tilaluvuksi v. 1901 yhteensä 135 185 tilaa ja maanmittausviranomaiset 121 684 tilaa. Kaikissa lääneissä esiintyy suuria eroja (taulukko 4).

Tilastoja lähemmin tarkasteltaessa voi havaita niiden tekotavassa huomattavia eroja. Maanmittausviranomaiset perustivat tietonsa kokonaan maarekisteriin. Rekisteri ei ollut tosin Viipurin läänin osalta vielä valmis, mutta ilmeisesti kuitenkin niin pitkällä, että tämän läänin luvut saatiin mukaan yhtä täydellisinä kuin muidenkin läänien. Tilattoman väestön alakomitea sai taas tietonsa pääasiassa kunnallisilta viranomaisilta, sekä näyttää täydentäneen niitä henkikirjoittajilta ja maanmittaushallitukselta saamallaan tiedoilla.

Kumpikin tilasto on selvästi vaillinainen. Maanmittausviranomaiset jättivät tilaston ulkopuolelle kaikki ne tilat, joilla ei ollut suoritettu isojako tai muuta sellaista rajankäyntiä, joka oikeutti merkitsemään ne maarekisteriin. Alueet, joilla isojako oli kesken tai kokonaan aloittamatta, jäivät täten tilaston ulkopuolelle. Toisaalta taas tilattoman väestön alakomitean tilalukua osoittavaan tilastoon otettiin mukaan vain kokonaispinta-alaltaan vähintään viiden hehtaarin tilat ja jätettiin sitä pienemmät tilat kokonaan pois. Alakomitean ainoana kriteerinä oli pinta-ala, alle 5 ha:n tilat jätettiin pois riippumatta siitä, olivatko ne manttaaliinpantuja vai palstatiloja.

Maanmittausviranomaisten alkuperäistilastoa ei ole löytynyt, vaan tiedot siitä perustuvat v. 1931 julkaistussa osittamistilastossa olevaan yhteenvetoon. Mainittu osittamistilasto sisältää tilaluvut vuosilta 1924 ja 1928, ja tästä tilastosta puuttuvat kokonaan ne pitäjät, joissa ei isojaon keskeneräisyyden tähden ollut vielä lainkaan maarekisteriin merkittyjä tiloja. Samoin on ilmeisesti menetelty myös v:n 1901 tilastossa. Sen sijaan tilattoman väestön alakomitean tilasto sisältää myös osittamistilastosta puuttuvat kunnat, joista tilaluku on laskettu joko kunnallisviranomaisten ilmoitusten tai henkikirjojen mukaan.

Niitä kuntia, joissa isojako oli v. 1901 suorittamatta tai keskeneräinen koko kunnassa, oli enää Kainuussa ja Lapissa, siis maamme harvaanasutuimmilla seuduilla. Alakomitean tilaston mukaan maanmittausviranomaisten tilastosta ilmeisesti puuttuvissa kunnissa oli v. 1901 yhteensä n. 2 150 tilaa. Kun maanmittausviranomaisten tilastosta säilyneessä yhteenvedossa pienin tilakokoluokka käsittää 0—20 ha:n tilat, ei alle viiden hehtaarin tilojen määrää v. 1901 voi määrittellä eikä täten arvioida alakomitean tilastosta puuttuvien tilojen määrää. Alakomitean tilastosta puuttuu kuitenkin enemmän tiloja kuin maan-

mittausviranomaisten tilastosta, sillä maanmittaushallituksen antamien tietojen perusteella laskettuna alle viiden hehtaarin palstatiloja oli vuoteen 1901 mennessä erotettu n. 3 500 tilaa.

Puutteellisuudet ovat näin ilmeisesti suuremmat alakomitean tilastossa, joten siinä pitäisi olla vähemmän tiloja kuin maanmittausviranomaisten tilastossa. Asia on kuitenkin päinvastoin: alakomitean tilastossa on n. 13 500 tilaa enemmän kuin maanmittausviranomaisten tekemässä tilastossa. Havaitut puutteellisuudet täydentämällä päädyttäisiin maanmittausviranomaisten tilastossa n. 123 850 tilaan ja alakomitean tilastossa n. 138 700 tilaan joten ero pikemminkin kasvaa kuin vähenee.

Selitys tilastolukujen eroavaisuuksiin löytynee siitä, että kummankin tilaston tekijöillä oli eri käsitys siitä, mikä on itsenäinen tila. Kun v:n 1895 osittamisasetus määritteli varsin yksiselitteisesti itsenäiseksi tilaksi maarekisteriin merkityn tilan, laskivat maanmittausviranomaiset tilaluvun maarekisterin mukaan ottamatta huomioon sitä, että kaikkia maakirjojen ja henkikirjojen mukaan itsenäisiä tiloja ei tilusmittausten ja rajankäyntien puutteellisuuden tähden voitu välittömästi merkitä maarekisteriin, vaan rekisterimerkintä sai jäädä odottamaan näiden toimitusten suorittamista. Sen sijaan alakomitea piti myös näitä tiloja itsenäisinä tiloina ja otti ne mukaan askelmiinsa.

Maanmittausviranomaisilla ja alakomitealla näyttää olleen myös eri käsitys siitä, milloin osittamistoimituksessa muodostettua tilaa voitiin pitää itsenäisenä. Maanmittausviranomaiset pitivät kiinni v:n 1895 osittamisasetuksen määräyksestä, että tilaa voitiin pitää itsenäisenä vasta siitä ajankohdasta lähtien, jolloin se merkittiin maarekisteriin. Alakomitean tiedonantajina toimineet kunnalliset viranomaiset lienevät taas yhtyneet siihen kansanomaiseen käsitykseen, että tilusmittaus ja rajojen pyykitys tekevät tilasta itsenäisen. Kokonaan mittaamattomien Kainuun ja Lapin pitäjien lisäksi muuallakin oli mittaamattomia jakokuntia, vaikka ne eivät käsittäneet koko pitäjän aluetta. Lukumäärää on mahdoton arvioida, joskin isojaon yleisestä kehitysvaiheesta päätellen niitä ei voinut olla kovin paljon. Suurempi tekijä lienee ollut mitattujen ja pyykitettyjen, mutta maarekisteriin merkitsemättömien tilojen määrä. Keskenäisiä mittaustoimituksia oli vuoden 1901 lopussa n. 6 000 ja niissä lienee ollut muodosteilla n. 10 000 uutta tilaa. Tosin vain osa näistä näyttää mitattuina ja pyykitettyinä tulleen mukaan alakomitean tilastoon.

Eroa voidaan selittää vielä kolmannellakin tekijällä. On mahdollista, että kunnalliset viranomaiset ovat alakomitealle ilmoittaneet myös ns. sovintojaolla epävirallisesti jaettuja tiloja, varsinkin jos nämä ovat olleet itsenäisinä viljelminä jo vuosikymmenien ajat. Tosin selviä todisteita tällaisesta menettelystä ei ole näkyvissä, sillä tilojen uusia rekisterinumeroita ei vielä tilastoa kerättyäessä ollut yleisesti käytettävissä. Ero alakomitean ja maanmittausviranomaisten tilaston välillä on niin suuri, että sitä on vaikea selittää ilman sovintojakotilojen ainakin osittaista sisältymistä alakomitean lukuihin.

Näin ollen voitaneenkin sanoa, että maanmittausviranomaisten tilasto ilmoittaa maarekisteriin merkittyjen tilojen määrän v. 1901, mutta alakomitean tilasto itsenäisiksi katsottujen tilojen määrän samana ajankohtana. Kumpikin tilasto on eri tavoin puutteellinen.

Uusien ja vanhojen tilojen suhdetta ja tätä tietä osittamistoiminnan merkitystä arvioitaessa on lähdettävä maanmittausviranomaisen tilaston pohjalta, sillä maanmittaushallituksen vuosikertomustilastossa on koko ajan kyse virallisesti ositetuista tiloista eli maarekisteritiloista. Virallisesti itsenäisiksi on kuitenkin katsottava myös ne maakirjatilat ja niiden henkikirjoihin merkityt osat, joita mittausten puutteellisuuksien tähden ei maarekisteriä tehtäessä voitu heti merkitä siihen. Näiden tilojen lukumäärä on pyritty arvioimaan alakomitean tilaston perusteella. Näin menetellen on päädytty siihen, että Suomen maaseudulla oli v. 1901 palstatilat mukaanluettuina yhteensä n. 124 000—125 000 tilaa, joista palstatiloja n. 3 400—3 600 tilaa.

Kun tältä pohjalta lähdetään arvioimaan tilalukua ennen uuden osittamislainsäädännön voimaantuloa v. 1895, saadaan tulokseksi, että Suomen maaseudun tilaluku oli tällöin n. 114 000—115 000 tilaa, joista oli palstatiloja n. 2 500—2 700 tilaa. Luvut antavat lähtökohdan uuden lainsäädännön merkityksen arvioimiselle. Tilaluvun kehityksestä vv. 1896—1916 saadaan suunnilleen taulukossa 5 ilmenevä kuva.

Kasvu oli absoluuttisesti suurin halkomalla ja lohkomalla muodostettujen manttaaliinpantujen tilojen kohdalla, vaikka palstatilojen suhteellinen kasvu olikin monin verroin suurempi. Maatalouden näkökulmasta katsottuna osittamistoiminnassa tapahtunut kehitys merkitsi ennennäkemättömän suurta viljelystilojen määrän lisäystä. Myöhempi kehitys on osottanut, että torppien itsenäistäminenkin ei kyennyt sanottavasti hidastamaan, saati sitten pysäyttämään 1900-luvun alussa alkuunpääsystä maanviljelystilojen vilkasta osittamistoimintaa.

Tähän kuvaan maanviljelystilojen lukumäärän voimakkaasta kasvusta on kuitenkin esitettävä pari varausta. Ensinnäkin vanhan lainsäädännön aikana oli ilmeisesti huomattavassa mittakaavassa kierretty osittamislainsäädäntöä epävirallisten ns. sovintojakojen avulla. Viipurin läänissä oli jopa pakko tehdä runsaasti sovintojakoja, koska isojako jäi siellä aikaisemmin selostetulla tavalla puutteelliseksi. Muualla sovintojakotiloja oli vähemmän, koska tiloja voitiin halkoa isojaon ja sen järjestelyjen yhteydessä sekä erillistöimituksina itsekanlattavuusmääräysten puitteissa. Vain niillä tiloilla, jotka jaettuna eivät olisi täyttäneet itsekanlattavuusehtoa oli pakko turvautua sovintojakoihin. Kun jaot olivat epävirallisia, niiden lukumäärästä ei ole mitään tietoa, mutta paikoitellen, varsinkin Pohjanmaalla niiden kerrotaan olleen verraten yleisiä.

Osittamisrajoitusten lieventäminen lähes merkityksettömiksi v:n 1895 osittamisasetuksessa avasi mahdollisuuden sovintojakotilojen jaon laillistuttamiselle. On erittäin vaikea sanoa, missä määrin sovintojakotilojen laillistamisella oli osuutta siihen osittamistoiminnan vilkastumiseen, joka on havaittavissa uuden lainsäädännön tultua voimaan.

5. Tilakoon kehitys maanmittaustilaston valossa.

Tilojen määrän lisääntyminen merkitsi luonnollisesti tilakoon pienenemistä. Maanmittaustilastojen perusteella ei kuitenkaan voi saada selvää kuvaa kehityksestä nyt tutkittavana ajanjaksona. Suora vertailu on mahdollista vain vv. 1901 ja 1924 tehtyjen osittamistilastojen välillä ja tällöinkin vain niin laaja-

alaisten tilakokoryhmien kesken, että vertailu jää pakostakin kovin epätarkaksi.³⁷ Sitäpaitsi v:n 1924 tilastoon sisältyy v:n 1918 torpparivapautuslain perusteella itsenäistettyjä torppia ja mäkitupa-alueita, jotka sekottavat vapaehtoisen tilanositustoiminnan seurauksista saatavaa kuvaa. Maanmittaushallituksen vuosikertomustilasto taas sisältää tiedot vain osittamistoimituksissa mukana olleista tiloista, joten ennallaansäilyneistä tiloista ei tätä tietä saa mitään tietoja. Kun osittamistoimitus aina merkitsi tilakoon pienenemistä, antavat vain näihin tiloihin kohdistuvat tiedot virheellisen kuvan tilakoon muutoksista tutkittavana aikana. Kun tiloja ei virallisesti yhdistetty juuri lainkaan, kaikkien tilojen keskimääräinen tilakoko kyllä pieneni, mutta ei siinä määrin kuin osittamistoimituksissa mukana olleilla tiloilla. Silti se, että vuosikertomustilastossa ovat mukana uusien tilojen lisäksi myös niiden kantatilat, antaa mahdollisuuden muodostaa kuvan siitä, missä määrin osittamistoiminta vaikutti toimituksessa mukana olleiden tilojen kokoon. Tämän taas voi katsoa antavan viitteitä yleiskehityksestä. — Edelläsanottu koskee halkomis- ja lohkomistoimituksissa mukana olleita tiloja, sillä palstatilan kantatila ei mitattu palstatilaa erotettaessa.³⁸ Toisaalta palstatilat olivat yleensä niin pieniä, ettei kantatilan pinta-ala paljoakaan vähentynyt niissä toimituksissa, joissa erotettiin vain yksi palstatila.

Osittamistoimituksissa mukana olleiden tilojen keskimääräinen pinta-ala pieneni selvästi v:n 1895 osittamislainsäädännön voimassaoloaikana (taulukko 6). Kun vertaa vanhan lainsäädännön viimeisen viisivuotiskauden 1891—1895 keskipinta-aloja parikymmentä vuotta myöhempään viisivuotiskauteen 1911—1915, jolloin uuden osittamislainsäädännön vaikutukset olivat jo selvästi nähtävissä, on keskipinta-aloissa havaittavissa n. 25 % pienentyminen. Pienentyminen oli suurinta Turun ja Porin sekä Vaasan lääneissä, joissa osittamistoiminta oli vanhan lainsäädännön aikana vähäisintä. Toisaalta taas Viipurin läänissä, jossa tiloja ositettiin vilkkaasti jo vanhan lainsäädännön aikana, keskimääräinen tilakoko ei kovinkaan paljoa pienentynyt. Tuntuvista alueellisista eroista huolimatta tilakoko oli kuitenkin kaikkialla selvästi ja nopeasti pienenemässä.

Vapaaehtoinen tilojen osittamistoiminta lisääntyi äkillisesti ja voimakkaasti v:n 1895 osittamislainsäädännön tultua voimaan. Vaikka käytettävissä oleva tilastoaines ei annakaan tietoja siitä, milloin osittamisen syynä oli sovintojakotilan laillistaminen, milloin myynti tai milloin perinnönjako, on perinnönjakojen suuri osuus monin tavoin ilmeistä. Professori ja piispa Herman Råberghin vv. 1891 ja 1894 lausumat ennustukset, että vapaampi osittamisoikeus lisää tilojen jakamista perillisten kesken ja tekee lopun perintötorpista, näyttävät käyneen varsin pian toteen, varsinkin kun maanvuokralainsäädäntö vielä joudutti perintötorppalaitoksen häviämistä. Myös se Råberghin ennustus, että jatkuvat perinnönjako-ositukset johtavat lopulta epätaloudellisen pieneen tilakokoon on meidän päivinämme elävää todellisuutta, vaikka Råbergh ei osannutkaan ennakoida maataloudessa tapahtuneiden teknisten ja taloudellisten muutosten vaikutusta maatilojen kannattavuuskehitykseen. Suomen maatalouden pienviljelyvaltaistuminen on nyt edennyt niin pitkälle, että v. 1895 päättynyt keskustelu itsekannattavuusperiaatteen soveltamisesta maatilojen osituksessa on jälleen heräämässä henkiin — tosin luonnollisesti uudessa muodossa.

Taulukko 1. Tilojen määrän lisääntyminen maanmittaustoimituksissa v. 1885—1916.¹Table 1. Increase of number of holdings in survey operations 1885—1916.¹

1. Vuosi <i>Year</i>	2. Muodostettu halkomalla <i>Formed by splitting up</i>	3. Muodostettu lohkomalla <i>Formed by parceling out</i>	4. Yhteensä <i>Total</i>	5. Muodostettu isojaon tai sen järjestelyn yhteydessä <i>Formed by Finland's en- closure or in its revision</i>	6. Yhteensä <i>Total</i>	7. Muodostettu palstatiloja <i>Formed holdings lacking own assessment unit</i>	8. Yhteensä <i>Total</i>
1885	664	26	690	23	713	74	787
1886	749	40	789	66	855	71	926
1887	664	30	694	70	764	111	875
1888	489	31	520	112	632	87	719
1889	736	48	784	25	809	188	997
1890	495	27	522	33	555	126	681
1891	467	54	521	34	555	180	735
1892	406	50	456	93	549	201	750
1893	557	101	658	78	736	264	1 000
1894	598	49	647	61	708	178	886
1895	649	117	766	78	844	285	1 129
1896	314	92	406	190	596	144	740
1897	607	181	788	128	916	295	1 211
1898	939	249	1 188	200	1 388	354	1 742
1899	1 152	357	1 509	164	1 673	403	2 076
1900	1 056	384	1 440	103	1 543	500	2 043
1901	1 146	509	1 655	94	1 749	585	2 344
1902	1 443	545	1 988	27	2 015	989	3 004
1903	1 433	860	2 293	52	2 345	1 091	3 436
1904	1 939	790	2 729	127	2 856	1 456	4 312
1905	1 527	817	2 346	121	2 467	1 672	4 139
1906	1 709	1 098	2 807	215	3 022	2 674	5 696
1907	1 672	1 343	3 045	196	3 241	3 390	6 631
1908	1 818	1 447	3 265	202	3 467	4 074	7 541
1909	1 554	2 316	3 870	694	4 564	3 863	8 427
1910	1 715	1 975	3 690	361	4 051	3 968	8 019
1911	2 363	2 101	4 464	582	5 046	3 528	8 574
1912	2 801	3 723	6 524	262	6 786	5 475	12 261
1913	2 614	3 115	5 729	116	5 845	4 944	10 789
1914	2 942	3 246	6 188	398	6 586	4 831	11 417
1915	3 225	2 888	6 113	494	6 607	4 595	11 202
1916	2 389	2 741	5 130	200	5 330	4 563	9 893
Viisivuotiskaudet — <i>Five year periods</i>							
1	2	3	4	5	6	7	8
1886—1890	3 133	176	3 309	306	3 615	583	4 19
1891—1895	2 677	371	3 038	344	3 392	1 108	4 500
1896—1900	4 068	1 263	5 331	785	6 116	1 696	7 812
1901—1905	7 488	3 523	11 011	421	11 432	5 793	17 225
1906—1910	8 468	8 179	16 647	1 668	18 315	17 969	36 284
1911—1915	12 945	15 073	28 018	1 852	29 870	23 373	53 243
Yhteenvedot — <i>Summaries</i>							
1886—1895	5 810	547	6 357	650	7 007	1 691	8 698
1896—1905	11 556	4 786	16 342	1 206	17 548	7 489	25 037
1906—1915	21 413	23 252	44 665	3 520	48 185	41 342	89 527
1896—1916	35 358	30 779	66 137	4 926	71 063	50 898	121 961

¹ Kursivoidut luvut arviolukuja (sarake 5) tai sisältävät arviolukuja (sarakeet 6 ja 8).¹ Numbers in italics are estimates (column 5) or contain estimates (columns 6 and 8).

Taulukko 2. Talojen määrän lisääntyminen Viipurin läänissä ja muissa Suomen lääneissä v. 1885—1916.¹

Table 2. Increase of number of holdings in the province of Viipuri and other provinces of Finland 1885—1916.¹

1. Vuosi Year	Halottuja ja lohkottuja tiloja <i>Splitted up and parcelled out holdings.</i>		Halottuja, lohkottuja ja isojaossa muodostettuja tiloja <i>Holdings splitted up, parcelled out and formed in Finland's enclosure.</i>		Uusia tiloja yhteensä palstatilat mukaanluettuna <i>Total of new holdings including holding lacking own assessment unit</i>	
	2. Viipurin lääni <i>Province of Viipuri</i>	3. Muu Suomi <i>Other provinces of Finland</i>	4. Viipurin lääni <i>Province of Viipuri</i>	5. Muu Suomi <i>Other provinces of Finland</i>	6. Viipurin lääni <i>Province of Viipuri</i>	7. Muu Suomi <i>Other provinces of Finland</i>
1885	454	236	..	259	482	398
1886	599	190	..	256	621	305
1887	460	231	..	301	489	386
1888	327	201	..	313	350	369
1889	577	206	..	231	687	310
1890	294	220	..	253	343	338
1891	276	253	..	287	307	428
1892	264	184	..	277	381	369
1893	326	332	..	410	396	604
1894	372	275	..	433	464	529
1895	258	508	..	586	434	695
1896	114	292	..	482	191	405
1897	379	409	..	537	559	652
1898	663	588	663	725	839	903
1899	928	581	298	745	1 098	978
1900	788	652	788	755	1 036	1 007
1901	845	810	845	904	1 091	1 243
1902	895	1 093	895	1 120	1 184	1 820
1903	682	1 611	682	1 663	1 299	2 137
1904	999	1 730	999	1 857	1 828	2 484
1905	960	1 386	960	1 507	2 044	2 095
1906	951	1 856	951	2 071	2 360	3 336
1907	1 335	1 710	1 335	1 906	3 404	3 227
1908	1 140	2 125	1 140	2 327	2 841	4 700
1909	1 169	2 701	1 170	3 394	2 314	6 113
1910	798	2 892	807	3 244	2 234	5 785
1911	970	3 494	1 148	3 898	1 939	6 635
1912	1 564	4 960	1 564	5 222	3 136	9 125
1913	1 396	4 333	1 396	4 449	3 002	7 787
1914	1 447	4 741	1 472	5 114	3 027	8 390
1915	1 279	4 834	1 294	5 313	2 845	8 357
1916	977	4 153	977	4 353	2 067	7 826

¹ Kursivoituihin lukuihin (sarakkeet 5 ja 7) sisältyvät isojaon ja sen järjestelyn yhteydessä muodostetut tilat.

¹ Numbers in italics (columns 5 and 7) contain estimates of holdings formed in Finland's enclosure or in its revision.

Taulukko 3: Tilojen määrän lisääntyminen maanmittaustoimituksissa v. 1885—1916. Läänittäiset luvut.¹

Table 3. Increase of number of holdings in survey operations 1885—1916. Numbers of provinces.¹

1. Vuosi Year	Uudenmaan lääni — Province of Usimaa						Turun ja Porin lääni — Province of Turku-Pori					
	2. Muodostettu halkomalla Formed by splitting up	3. Muodostettu lohkomalla Formed by parceling out	4. Muodostettu isojaon tai sen järjestelyn yhteydessä Formed by Finland's enclosure or in its revision	5. Yhteensä Total	6. Muodostettu palstatiloja Formed holdings lacking own assessment unit	7. Yhteensä Total	2. Muodostettu halkomalla Formed by splitting up	3. Muodostettu lohkomalla Formed by parceling out	4. Muodostettu isojaon tai sen järjestelyn yhteydessä Formed in Finland's enclosure or in its revision	5. Yhteensä Total	6. Muodostettu palstatiloja Formed holdings lacking own assessment unit	7. Yhteensä Total
1885	11	1	5	16	25	41	15	1	3	19	25	44
1886	15	1	6	22	21	43	10	9	3	22	9	31
1887	14	2	6	22	17	39	8	5	2	15	14	29
1888	19	1	2	22	17	39	7	5	11	23	12	35
1889	17	1	7	25	18	43	11	10	6	27	14	41
1890	24	2	2	28	25	53	13	6	6	25	13	38
1891	2	—	3	5	38	43	9	14	10	33	22	55
1892	7	2	2	11	17	28	19	16	19	54	21	75
1893	34	2	14	50	66	116	15	26	9	50	20	70
1894	50	2	8	60	26	86	12	10	10	32	9	41
1895	18	3	8	29	26	55	12	21	12	45	10	55
1896	—	—	1	1	11	12	11	2	9	22	4	26
1897	3	—	2	5	15	20	22	4	24	50	21	71
1898	15	1	8	24	48	92	12	10	11	33	11	44
1899	2	4	3	9	29	38	34	33	18	85	29	114
1900	84	4	9	97	59	156	10	23	24	57	13	70
1901	26	6	4	36	70	106	34	30	13	77	48	125
1902	14	7	7	28	204	232	64	92	17	173	111	284
1903	11	7	2	20	97	117	76	187	25	288	92	380
1904	28	57	14	99	124	223	58	152	16	226	173	399
1905	17	28	9	54	168	222	26	125	27	178	111	289
1906	13	60	12	85	499	584	147	340	21	508	345	853
1907	39	32	12	83	506	589	92	385	23	500	170	670
1908	42	76	30	158	1 419	1 567	60	240	28	328	210	538
1909	13	152	46	201	1 253	1 454	120	439	33	592	411	1 003
1910	29	149	48	226	1 402	1 628	44	350	33	427	163	590
1911	31	426	21	478	1 181	1 659	26	282	72	380	315	695
1912	33	338	6	377	1 311	1 688	188	1 260	49	1 497	958	2 455
1913	47	261	6	314	1 223	1 537	158	1 066	71	1 295	838	2 133
1914	21	236	3	260	1 138	1 399	186	861	24	1 071	680	1 751
1915	35	131	23	189	833	1 021	256	939	38	1 233	607	1 840
1916	41	152	12	205	557	762	122	705	17	843	768	1 611

¹ Kursivoidut luvut arviolukuja (sarake 4) tai sisältävät arviolukuja (sarakkeet 5 ja 7).

¹ Numbers in italics are estimates (column 4) or contain estimates (columns 5 and 7)

1. Vuosi Year	2. Muodostettu halkomalla Formed by splitting up	3. Muodostettu lohkomalla Formed by parcelling out	4. Muodostettu isojaon tal- sen järjestelyyn yhteydessä Formed in Finland's en- closure or in its revision	5. Yhteensä Total	6. Muodostettu palstatiloja Formed holdings lacking own assessment unit	7. Yhteensä Total	2. Muodostettu halkomalla Formed by splitting up	3' Muodostettu lohkomalla Formed by parcelling out	4. Muodostettu isojaon tal- sen järjestelyyn yhteydessä Formed in Finland's en- closure or in its revision	5. Yhteensä Total	6. Muodostettu palstatiloja Formed holdings lacking own assessment unit	7. Yhteensä Total
1885	20	2	1	23	2	25	446	8	..	454	28	482
1886	20	3	1	24	11	35	591	8	..	599	22	621
1887	21	2	1	24	5	29	455	5	..	460	29	489
1888	13	1	1	15	7	22	314	13	..	327	23	350
1889	7	4	3	14	13	27	565	12	..	577	110	687
1890	21	1	4	26	9	35	290	4	..	294	49	343
1891	11	1	1	13	66	79	264	12	..	276	31	307
1892	11	4	1	16	15	31	260	4	..	264	117	321
1893	8	5	2	15	18	33	316	10	..	326	70	396
1894	6	4	3	13	20	33	365	7	..	372	92	464
1895	7	7	3	17	28	45	254	4	..	258	176	434
1896	7	14	—	21	20	41	97	17	..	114	77	191
1897	10	11	4	52	16	41	275	104	..	379	180	559
1898	22	23	3	48	65	113	566	97	..	663	176	839
1899	24	41	3	68	53	121	795	133	..	928	170	1 098
1900	22	54	5	81	71	152	600	188	..	788	248	1 036
1901	19	70	3	92	104	196	632	213	..	845	246	1 091
1902	21	82	—	103	234	337	703	192	..	895	289	1 184
1903	10	54	2	66	94	160	488	194	..	682	617	1 299
1904	22	73	3	98	91	189	794	205	..	999	829	1 828
1905	17	139	2	158	119	277	729	231	..	960	1 084	2 044
1906	16	132	1	149	165	314	634	317	..	951	1 409	2 360
1907	44	151	—	195	257	452	907	428	..	1 335	2 069	3 404
1908	46	212	2	260	321	581	714	426	..	1 140	1 701	2 841
1909	43	377	4	424	460	884	601	568	1	1 170	1 144	2 314
1910	29	329	1	359	408	767	335	463	9	807	1 427	2 234
1911	69	315	13	397	505	902	641	502	5	1 148	791	1 939
1912	52	518	—	570	790	1 360	863	701	—	1 564	1 572	3 136
1913	40	419	1	460	553	1 013	764	632	—	1 396	955	3 002
1914	79	404	—	483	511	994	803	644	25	1 472	1 555	3 027
1915	64	368	1	373	475	848	660	619	15	1 294	1 551	2 845
1916	47	429	13	489	390	879	544	433	—	977	1 090	2 067

1. Vuosi Year	2. Muodostettu halkomalla Formed by splitting up	3. Muodostettu lohkomalla Formed by parceling out	4. Muodostettu isojaon tai sen järjestelyn yhteydessä Formed in Finland's en- closure or in its revision	5. Yhteensä Total	6. Muodostettu palstatiloja Formed holdings lacking own assessment unit	7. Yhteensä Total	2. Muodostettu halkomalla Formed by splitting up	3. Muodostettu lohkomalla Formed by parceling out	4. Muodostettu isojaon tai sen järjestelyn yhteydessä Formed in Finland's en- closure or in its revision	5. Yhteensä Total	6. Muodostettu palstatiloja Formed holdings lacking own assessment unit	7. Yhteensä Total
1885	32	3	..	35	1	36	95	8	..	103	—	103
1886	22	4	..	26	—	26	66	14	..	80	—	80
1887	42	9	..	51	9	60	68	5	..	73	4	77
1888	43	5	..	48	14	62	23	6	..	29	6	35
1889	23	7	..	30	26	56	47	14	..	61	1	62
1890	30	3	..	33	10	43	39	11	..	50	2	52
1891	37	14	..	51	3	54	109	12	..	121	7	128
1892	47	7	..	54	14	68	27	14	..	41	1	42
1893	43	9	..	52	12	64	128	37	..	165	19	184
1894	40	13	..	53	6	59	148	12	..	160	9	169
1895	81	57	..	138	13	151	119	23	..	142	8	150
1896	13	20	..	33	3	36	80	36	..	116	3	119
1897	67	36	..	103	5	108	143	43	..	186	21	217
1898	48	56	..	104	11	115	127	57	..	184	9	193
1899	57	44	..	101	17	118	80	90	..	170	18	188
1900	53	57	..	110	23	133	125	44	..	169	16	185
1901	57	113	..	170	26	196	184	48	..	232	10	242
1902	114	79	..	193	20	213	223	61	..	284	13	297
1903	77	129	..	206	31	237	190	239	..	429	46	475
1904	72	99	..	171	68	239	99	154	..	253	42	295
1905	59	109	..	168	26	194	134	64	..	198	10	208
1906	92	94	..	186	35	221	184	94	..	278	14	292
1907	61	205	..	266	75	341	60	50	..	110	26	136
1908	98	205	..	303	53	356	282	102	..	384	56	440
1909	93	124	—	217	48	265	226	282	—	508	71	579
1910	78	130	—	208	49	257	389	315	—	704	56	760
1911	78	149	—	227	37	264	133	135	—	268	18	286
1912	84	176	—	260	49	309	253	314	—	567	88	655
1913	51	191	—	242	49	291	252	167	—	419	65	484
1914	107	220	—	327	45	372	433	529	—	962	101	1 063
1915	102	142	—	244	65	309	380	382	2	764	124	888
1916	92	154	—	246	47	293	216	374	1	591	109	700

1. Vuosi Year	2. Muodostettu halkomalla Formed by splitting up	3. Muodostettu lohkomalla Formed by parcelling out	4. Muodostettu isojaon tai sen järjestelyn yhteydessä Formed in Finland's en- closure or in its revision	5. Yhteensä Total	6. Muodostettu palstatiloja Formed holdings lacking own assessment unit	7. Yhteensä Total	2. Muodostettu halkomalla Formed by splitting up	3. Muodostettu lohkomalla Formed by parcelling out	4. Muodostettu isojaon tai sen järjestelyn yhteydessä Formed in Finland's en- closure or in its revision	5. Yhteensä Total	6. Muodostettu palstatiloja Formed holdings lacking own assessment unit	7. Yhteensä Total
1885	26	1	7	34	8	42	12	—	7	19	3	22
1886	19	1	38	58	6	64	12	—	18	30	4	34
1887	42	—	55	97	32	129	14	2	6	22	1	23
1888	56	—	88	144	7	151	14	—	6	20	1	21
1889	53	—	8	61	6	67	13	—	1	14	—	14
1890	60	—	11	71	15	86	15	—	9	24	3	27
1891	23	—	13	36	11	47	9	1	7	17	2	19
1892	28	3	56	87	10	97	7	—	18	25	6	31
1893	4	1	38	43	58	101	9	1	16	26	1	27
1894	51	—	26	77	11	88	16	1	14	31	5	36
1895	145	2	52	199	22	221	8	—	3	11	4	15
1896	67	3	43	113	24	137	39	—	11	50	2	52
1897	48	1	94	143	33	176	39	—	4	43	4	47
1898	99	5	127	231	29	260	50	—	51	101	5	106
1899	112	8	127	247	44	291	48	4	13	65	13	78
1900	73	12	63	148	56	204	93	2	2	97	14	111
1901	126	27	69	222	67	289	68	4	5	77	14	91
1902	170	28	20	218	106	324	134	4	3	141	12	153
1903	458	48	11	517	108	625	112	4	12	128	6	134
1904	736	44	81	861	120	981	125	6	13	144	9	153
1905	378	45	72	495	124	619	177	78	11	266	30	296
1906	413	55	156	624	171	795	212	32	25	269	36	305
1907	384	67	153	604	238	842	155	55	8	218	49	267
1908	469	108	136	713	285	998	127	78	6	211	29	240
1909	173	255	603	1 031	383	1 414	285	119	7	411	93	504
1910	576	135	250	961	346	1 307	235	104	20	359	117	476
1911	1 069	213	288	1 570	505	2 075	321	79	5	405	176	581
1912	1 034	320	194	1 548	587	2 131	294	96	5	395	120	515
1913	849	299	38	1 186	975	2 161	453	80	—	533	286	819
1914	761	218	281	1 260	594	1 854	553	134	65	741	206	947
1915	741	234	415	1 390	595	1 985	987	133	—	1 120	350	1 470
1916	750	399	157	1 306	1 305	2 611	577	95	—	672	297	969

Taulukko 4. Tilaluku v. 1901 Maanmittaushallituksen ja Tilattoman väestön alakomitean tilastojen mukaan ilman valtionmetsiä.

Table 4. Number of holdings in Finland 1901 according to the statistics of the National Board of Survey and the Subcommittee on Landless Population excluding state forests.

	Maanmittaushallituksen tilasto <i>Statistics of the National Board of Survey</i>	Tilattoman väestön alakomitean tilasto <i>Statistics of the Subcommittee on Landless Population</i>
Uudenmaan lääni <i>Province of Uusimaa</i>	5 899	7 500
Turun ja Porin lääni <i>Province of Turku-Pori</i>	11 865	13 847
Viipurin lääni <i>Province of Viipuri</i>	35 955	36 361
Mikkelin lääni <i>Province of Mikkehi</i>	8 318	9 771
Kuopion lääni <i>Province of Kuopio</i>	13 087	16 255
Vaasan lääni <i>Province of Vaasa</i>	23 463	25 099
Oulun lääni <i>Province of Oulu</i>	15 922	18 122
Koko Suomi <i>Total</i>	121 684	135 185
Muu Suomi paitsi Oulun lääni <i>Finland excluding the province of Oulu</i>	105 762	117 063

¹ Maanmittaushallituksen tilastossa todennäköisesti kaikki manttaaliinpannut tilat, mutta ei palstatiloja. — *Statistics of the National Board of Survey includes probably all holdings for which the assessment unit has been determined, but not other holdings.*

² Tilattoman väestön alakomitean tilastossa vain yli 5 ha:n tilat, myös palstatilat. — *Statistics of the Subcommittee on Landless Population includes all holdings over five hectares, also holdings lacking the own assessment unit.*

³ Maanmittaushallituksen tilastosta puuttuvat todennäköisesti ne Oulun läänin pitäjät, joissa isojako oli kesken tai suorittamatta. — *Statistics of the National Board of Survey excludes probably those parishes in province of Oulu where the Finnish enclosure had not been performed.*

Taulukko 5. Tilaluvun kehitys v. 1896—1916.
 Table 5. Increase of number of holdings 1896—1916.

	Manttaaliinpantuja tiloja <i>Holdings with own assessment unit</i>	Palstatiloja <i>Holdings lacking own assesment unit</i>	Yhteensä <i>Total</i>
Tilaluku 1895	112 500	2 500	115 000
<i>Number of holdings 1895</i>			
Lisäys 1895—1916	71 000	51 000	122 000
<i>Increase 1896—1916</i>			
Tilaluku 1916	183 500	53 500	237 000
<i>Number of holdings 1916</i>			
Prosentuaalinen lisäys; 1896—1916	63 %	2 120 %	107 %
<i>Increase per cent 1896—1916</i>			

Taulukko 6. Osittamistoimituksissa olleiden tilojen keskimääräinen koko viisivuotiskausina 1891—1895 ja 1911—1916.
 Table 6. Average size of holdings been in partition surveys during five year periods 1891—1895 and 1911—1915
 (hectares).

	Halotut tilat <i>Splitted-up holdings</i>		Lohkotut tilat <i>Parcelled-out holdings</i>		Yhteensä <i>Total</i>		Palstatilat <i>Holdings lacking own assessment unit</i>	
	1891—95	1911—15	1891—95	1911—15	1891—95	1911—15	1887—95	1911—15
	ha	ha	ha	ha	ha	ha	ha	ha
Uudenmaan lääni <i>Province of Usimaa</i>	92	52	160	76	102	72	6.7	1.3
Turun ja Porin lääni <i>Province of Turku- Pori</i>	147	83	118	59	131	63	10.2	2.4
Hämeen lääni <i>Province of Häme</i>	125	83	258	79	155	80	4.3	1.7
Viipurin lääni <i>Province of Viipuri</i>	53	32	66	36	54	34	5.3	1.4
Mikkelin lääni <i>Province of Mikkele</i>	121	75	213	95	143	89	11.2	2.2
Kuopion lääni <i>Province of Kuopio</i>	137	103	159	93	140	98	4.8	1.8
Vaasan lääni <i>Province of Vaasa</i>	180	87	144	89	180	87	10.8	2.6
Oulun lääni <i>Province of Oulu</i>	287	158	409	190	303	182	5.1	3.0
Koko maa <i>Whole Finland</i>	91	77	158	69	101	73	6.7	1.9

¹ Halottujen ja lohottujen tilojen pinta-aloissa mukana myös kantatilat. — *Areas of splitted-up and parcelled out holdings includes all holdings been in partition surveys, original holdings as well.*

² Palstatilojen pinta-alat v. 1887—1895 ovat keskiarvoja vuosilta 1887, 1890 ja 1895, jolloin saatavissa tietoja varsinaisista palstatiloista ilman palstatilaluetteloihin merkittyjä valtionmetsiä. — *Areas of the holdings lacking own assessment unit 1887—1895 are means of the years 1887, 1890 and 1895, for wich areas of the ordinary holdings lacking own assesment unit are available not including state forest registred in catalogues.*

¹ Jutikkalan esittämään toteamukseen, että v:n 1895 asetus muodostui käännekohtaksi osittamistoiminnassa, ei viimeaikaisessa sosiaalishistoriallisessa kirjallisuudessa ole kiinnitetty juuri huomiota. Eino Jutikkala, Suomen talonpojan historia. 1942: 515, 2. p. 1958: 305.

² Jutikkala, mt. 1958: 142—152.

³ Asetus 1. 3. 1852. Asetuskokoelma.

⁴ Tammikuun valiokunnan pöytäkirjat (Pöytäkirjat, pidetty siinä neljän säädyn valiokunnassa . . . joka yhtyi Helsingissä Tammikuun 20—Maaliskuun 6 päivänä 1862. S. 97—114.

⁵ Valtiopäiväasiakirjat I 1863—64. Vrt. J. Harvio, Maatilain osittamiset vuoden 1809 jälkeen 23—24. Maanmittauksen historia II, 1933.

⁶ Asetus 19. 2. 1883. As.kok.

⁷ Valtiopäiväasiakirjat I 1863—64. Vrt. Harvio, mt. s. 23—25.

⁸ Laki- ja talousvaliokunnan mietintö n:o 2 1863—64. Vrt. Harvio, mt. s. 24.

⁹ Laki- ja talousvaliokunnan mietintö n:o 2 1863—64. Vrt. Harvio, mt. s. 24—25.

¹⁰ Senaatin pöytäkirjat 1864, VA. Harvio, mt. s. 25.

¹¹ Asetus 19. 12. 1864. As.kok.

¹² Tilastolliset vuosikirjat vv. 1877—1884. — Osittamistilasto. Tilastoa tilojen lukumäärästä sekä niiden synnystä ja jakaantumisesta. Maanmittaushallituksen julkaisuja n:o 19. 1931: 30. — Painetussa osittamistilastossa ja sen alkuperäisaineistossa esiintyvät luvut poikkeavat tässä kohtaa toisistaan. Käytetty alkuperäisaineiston lukuja. Maanmittaushallituksen arkisto (MMH).

¹³ Laki- ja talousvaliokunnan mietintö n:o 10/Anomusmietintö n:o 43, 1877—78.

¹⁴ Asetus 19. 2. 1883. As.kok. Vrt. Harvio, mt. s. 29—30.

¹⁵ Asetus 1. 3. 1886. Vrt. Harvio, mt. s. 36—38.

¹⁶ Prinsiippikomitean mietintö (Niistä periaatteista, joita on noudatettava maanmittaus-, jako ja verotusasioita koskevaa lainsäädäntöä uudistettaessa. 1887).

¹⁷ Prinsiippikomitean mietintö. S. 91.

¹⁸ Valtiopäiväasiakirjat I, 1891, esitys n:o 1.

¹⁹ Laki- ja talousvaliokunnan mietintö n:o 1, 1891.

²⁰ Valtiopäiväpöytäkirjat 1891: Aatelissäätö I: 429, 510. II: 871. Pappissäätö I: 340, 370, 404, 536. Porvarissäätö I: 406, 441. II: 588, 1025. Talonpoikaissäätö I: 25, II: 563, 592, 797. III: 1149.

²¹ Valtiopäiväpöytäkirjat 1891: Aateliss. I: 469. Pappiss. I: 341.

²² Harvio, mt. s. 46. Valtiopäiväasiakirjat I, 1894, esitys n:o 1.

²³ Valtiopäiväpöytäkirjat 1894: Aateliss. I: 367. II: 538, 805. Pappiss. I: 300, 303, 466, 719. Porvariss. I: 492, 624, II: 855. Talonpoikaiss. II: 725, 744, 893, 944, 960, 1159.

²⁴ Valtiopäiväpöytäkirjat 1894. Pappiss. I: 308—309.

²⁵ Asetus 12. 6. 1895. As.kok.

²⁶ Harvio, mt. s. 52—55, 65—67.

²⁷ Suomen virallinen tilasto (SVT) XIV A: 1—32. Maanmittaushallituksen vuosikertomukset 1885—1916.

²⁸ W. Nohrström, Isojaot Suomessa Venäjän vallan aikana. Suomen maanmittauksen historia II: — Harvio, mt. s. 14—16. 30—34.

²⁹ Harvio, mt. s. 31—34.

³⁰ Asetus 12. 6. 1895 ja julistus 2. 12. 1895. As.kok.

³¹ O. Sarvi, Isojaon järjestely Laihialla ja Jurvassa vuosina 1890—1909. 1915. — SVT XIV A: 25.

³² Nohrström, mt. s. 98—104.

³³ Vrt. V. Rasila, Suomen torpparikysymys vuoteen 1909. Historiallisia tutkimuksia L IX, 1961. Torpparikysymyksen ratkaisuvaihe. Historiallisia tutkimuksia 81, 1970.

³⁴ Saman omistajan tilat samassa pitäjässä voitiin verotuksellisesti yhdistää yhdeksi savuksi, joten viljelmän koostuminen useammasta tilasta ei vaikuttanut maaveroa kohottavasti. Asetus 12. 6. 1895 § 34.

³⁵ Tilattoman väestön alakomitea III: H. Gebhard, Viljellyn maan ala ja sen jakaantuminen Suomen maalaiskunnissa v. 1901, 1908. — SVT III: 9. Maataloustiedustelu Suomessa vuonna 1910 I. — SVT III: 17. Maataloustiedustelu Suomessa vuonna 1920.

³⁶ Yhteenveto Maanmittaushallituksen tilastosta: Osittamistilasto. 1931. — Tilattoman väestön alakomitea VI: J. H. Venhola. Maanomistus Suomen maalaiskunnissa v. 1901. 1916. — Alkuperäisaineistoa ei ole löytynyt MMH:n arkistosta.

³⁷ Osittamistilasto. 1931.

³⁸ Palstatilojen pinta-alatiedot ovat Maanmittaushallituksen vuosikertomustilastossa virheellisiä 1900-luvun alkuun saakka, sillä erottamalla muodostetut valtionmetsät merkittiin palstatilaluetteloihin ja niiden määrät ja pinta-alat laskettiin yhteen varsinaisten palstatilojen kanssa. Esim. Mikkelin läänin uusien palstatilojen kokonaispinta-alasta v. 1895, joka oli 1558 ha, kuului valtionmetsiin 1442 ha ja varsinaisiin palstatiloihin 116 ha. SVT XIV A: 11. (Palstatilaluettelot painettu 1885, 1887, 1890, 1895, 1900, 1905.)

Käsikirjoitus saapunut 19. 12. 1977.